

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

Fakulta bezpečnostně právní

Katedra společenských věd

Koncept podvádění a lži

Diplomová práce

Concept of cheating and Lying

VEDOUCÍ PRÁCE

doc. PhDr. David Krámský, Ph.D.

AUTOR PRÁCE

Bc. Kateřina Valentová

PRAHA

2024

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Bohutíně, dne 6. 3. 2024

Bc. Kateřina Valentová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat panu doc. PhDr. Davidu Krámskému, Ph.D. za vedení mé diplomové práce, ochotu a vstřícnost při poskytování cenných rad. Dále také prof. PhDr. Tomáši Urbánkovi, Ph.D. z Psychologického ústavu AV ČR, v.v.i. a Mgr. Monice Nacházelové za spolupráci a poskytnutí dat z probíhajícího výzkumu, které jsem mohla použít k tvorbě své práce.

ANOTACE

Diplomová práce s názvem „Koncept podvádění a lži“ se zabývá problematikou podvádění a lhaní, a to především v oblastech psychologických, mediálních, politických, vojenských a válečných. Význam lhaní souvisí se vším, co se týká lhaní, pomluv, podvodu, neloajality. Lež je příkladem klamného činu, předstíraného pocitu, maskovaného klamného chování, jehož cílem je něco skrývat, transformovat realitu. V diplomové práci se autorka bude zabývat profesně etickými, psychologickými a morálně filosofickými studiemi, které dokáží alespoň částečně odhalit původ klamného jednání, projevy, jakými lze identifikovat neloajální jednání a důvody, které jsou příčinou. Cílem práce je poukázat na četnost výskytu klamného jednání ve společnosti obecně.

KLÍČOVÁ SLOVA

Podvádění * lži * cílená manipulace* ovlivňování *

ANNOTATION

The diploma thesis entitled "The Concept of Cheating and Lies" deals with the issue of cheating and lying, primarily in the fields of psychology, media, politics, military, and war. The meaning of lying is related to everything related to lying, slander, deception, and disloyalty. Falsehood is an example of a deceptive act, a pretended feeling, or a masked, deceptive behavior, the goal of which is to hide something, to transform reality. In the diploma thesis, the author will deal with professional ethical, psychological, and moral philosophical studies that can at least partially reveal the origin of deceptive behavior, the manifestations by which disloyal behavior can be identified, and the reasons that are the cause. The work aims to point out the frequency of deceptive behavior in society in general.

KEYWORDS

Cheating * lies * targeted manipulation * influencing *

Obsah

Úvod.....	7
1. Historie lží.....	9
2. V terminologii a významu.....	11
2.1 Podvody v psychologii.....	12
2.2 Typy lží v psychologii.....	22
2.3 Mediální podvádění a lži.....	30
2.4 Politické podvádění.....	32
2.5 Vojenské podvádění a lži.....	33
2.6 Válečné podvádění a lži.....	34
2.6.1 Psychologické operace informační války.....	36
2.6.2 Psychologická operace.....	38
3. Detekce lží.....	39
3.1 Metody detekce lží.....	40
3.2 Reakce na lež a její symptomy.....	49
4. Pravda.....	51
5. Úvod do praktické části.....	53
5.1 Cíl dotazníkového šetření.....	55
5.2 použitá metoda.....	56
5.3 Vyhodnocení dotazníkového šetření.....	56
6. Vyhodnocení metod k detekci lží.....	58
6.1 Komparace.....	58
6.2 Spolehlivost.....	58
6.3 Etické otázky.....	60
6.4 Zranitelnost vůči protiopatřením.....	62
6.5 Praktická aplikovatelnost.....	63

6.6 Shrnutí - diskuse.....	64
Seznam použité literatury.....	66
Webové stránky a elektronické zdroje.....	68
Seznam použitých zkratek.....	69
Přílohy.....	69

ÚVOD

Téma, kterým se zabývám, je známé a zcela blízké každému jednotlivci napříč celou lidskou společností. Ze všech možných oblastí, kde se setkáváme se lží a podvodným jednáním, jsem se zaměřila na oblasti psychologické studie, média, politiku, vojenství a s vojenstvím související i téma válečné. Od roku 2003 působím jako voják v činné službě, což mi poskytlo příležitost odhalování lživých a klamných praktik, nejen ve vojenském prostředí, ale také v politice, kde se setkáváme s manipulativními praktikami na denním pořádku, včetně mediálních lží a polopravd. Lež, klam a přetvářka na nás útočí ze všech stran již od nejútlejšího věku. Jsme nejen svědky klamání, ale také účastníky, ať již jako oběti, nebo jako původci. Jen málokterý jiný společenský jev je ve svém uplatnění tak univerzální a má tak daleký dosah působení. Není snad žádný obor a sféra v životě společnosti, kde by se lež v některé ze svých projevů nevyskytla. Formy a způsoby lhaní jsou různorodé a velice početné. Lži tak mohou nabývat celé škály závažnosti, triviální lži počínaje a závažnou lží konče. Co je míněno jako lež? Kde je hranice mezi přibarvováním, zveličováním, dětskou fantazií a lží? Problematika vymezení lži není zcela jasná a ohraničená, jak by se mohlo na první pohled zdát. Lhaní, ačkoliv je záporným společenským jevem, je svou podstatou a svými vnějšími projevy jistě i zajímavé. Má v sobě značnou dávku invence, tvořivosti i životní dramatickosti a ve své nejpřijatelnější formě slouží k zábavě.

Abychom mohli rozebrat jednotlivé části významů slov „podvádění a lži“, je třeba položit si hlavní výzkumnou otázku.

V1: Jsou si lidé vědomi existence lži a podvádění v každodenním životě?

V2: Považují lidé klamné chování za běžné a etické, jež je v souladu s morálkou?

V3: Ve kterých oblastech nejčastěji lidé vnímají přítomnost lži?

Ke zodpovězení výzkumné otázky v praktické části diplomové práce vybraná skupina respondentů odpovídá na soubor otázek z dotazníkového šetření, čímž je možné získat reálný pohled na vnímání existence lži a klamavého

jednání mezi lidmi obecně, a tím tak splnit cíl diplomové práce. Z důvodu zpracovávání psychologického tématu, věnuji největší část své práce právě psychologickým typům lži a klamavého jednání.

V odborné literatuře jsem využila: „Úvod do metodologie psychologického výzkumu“ (Jan Ferenčík, 2010), „Metody výzkumu a evaluace“ (Jan Handl, Jiří Remr, 2017) a „Kvalitativní výzkum, základní metody a aplikace“ (Jan Hendl, 2016).

Při výběru zdrojů pro zpracování teoretické části diplomové práce jsem se zaměřila na shromažďování různých typů odborné literatury, elektronických zdrojů a dostupných studií: „Encyklopedie lži, podvádění a klamání“ (Emil Mleziva, 2000), „Psychologie lži“ (Lanka Minaříková 2015), „Jak získávat přátele a působit na lidi“ (Dále Carnegie, 2012), „Informační válka“ (Karel Řehka, 2017), „Největší lži v dějinách“ (Alexander Canduci, 2011), „E-psychologie, elektronický časopis ČMPS, 2014, roč.8).

I. Teoretická část

1. Historie lži

Lhaní a klamání je velmi starou lidskou vlastností, je spojeno s vývojem jazyka a schopností komunikovat. Identifikovat přesný okamžik, kdy se lži poprvé objevily je velmi obtížné. U člověka je klamné chování zakotveno v povaze již geneticky od počátků lidské populace, jen zůstává otázkou, kdy si jej začali uvědomovat a zkoumat. Nejen lidstvo je však vybaveno schopností klamat. Je důležité si uvědomit, že i zvířata mají schopnost klamání nebo maskování, aby dosáhla svých cílů nebo se vyhnula nebezpečí. Ve své podstatě jde v obou případech o totožné jednání. Dosažení kýženého cíle a odvrácení nebezpečí. Lhaní může být spojeno s evolučními strategiemi, jak přežít a přizpůsobit se prostředí.

Lži mají hluboký význam v lidské společnosti a jejich role a důsledky se promítají do mnoha aspektů života. Vyvíjejí se a mají vliv na různé historické události. Hodnota pravdivosti a důvěry je v každé společnosti důležitá. Historie lži nám může ukázat, jaký vliv mohou mít lži na politiku, mezinárodní vztahy a společnost jako celek.

„Vedle klidných, modrých vod Nilu v Egyptě leží zříceniny kdysi slavného luxorského chrámu, jehož obrovské žulové sloupy trčí do výše z písku a kolosy s chladnými očima strnule pohlízejícími do dálky. Právě zde návštěvníci, kteří zdolali tříkilometrovou ulici karnackých sfing, stanou náhle tváří v tvář mohutnému pylonu (bráně) Ramesse II. Zvedajícimu se do výšky čtyřadvaceti metrů. Před pylonem stávalo kdysi šest Ramessových soch, ale do dnešního dne zůstaly jenom dvě – sedící a mlčky dosvědčující faraonovu zašlou moc. Ve světle ranního slunce mohou návštěvníci vidět, že vnější stranu pylonu zdobí vytesané obrazy zobrazující dávno zapomenutou bitvu. Tyto obrazy a jejich doprovodné hieroglyfické texty, které Ramesse nařídil umístit v chrámech po celém Egyptě, vyprávějí příběh o faraonově sólovém vítězství nad sousedními Chetity a o jeho hrdinských činech v bitvě u Kádeše v roce

1275 př.n.l.¹ Ukázka z knihy „Největší lži v dějinách“ je známkou klamných jednání již v době faraonů.

Ve Starém Římě politici a mocní lidé často používali lži a klamání k manipulaci s lidmi. Dezinformace sloužila k udržení svého postavení a získání více moci. Julius Caesar byl známý pro svou propagandu lži ke konsolidaci své moci a popularitě. A to i přes fakt, že lhaní bylo vnímáno jako neakceptovatelné a nemorální, jak ve veřejném životě, tak i v soukromí a politice. Římská společnost kladla důraz na morální hodnoty a čest, lhaní bylo považováno za hrubé porušení vyznávaných hodnot a principů, mohlo mít vážné důsledky pro pověst jednotlivce.

Nicméně, i přesto existovaly situace, kdy politici, vojenští vůdci a jiné významné osobnosti používali taktiky manipulace nebo zkreslování skutečnosti za účelem dosažení svých cílů.

I ve Starověké inkvizici bylo lží používáno běžně. Období je spojováno s pronásledováním kacířů a heretiků v rámci katolické církve. Docházelo velmi často ke zneužívání moci a lži jako nástroje k usvědčení z čarodějnictví nebo hereze. Na základě falešných svědectví a vykonstruovaných důkazů bylo odsouzeno mnoho nevinných lidí. Používání mučení bylo běžnou praxí při výsleších obviněných z kacířství. Lidé pak učinili falešná přiznání, aby ukončili mučení nebo minimalizovali utrpení.

Dalším příkladem je druhá světová válka, v níž se používaly mnohé propagandy, které manipulovaly se širokou veřejností. Používání lživých zpráv, kde fašisté ve svých kampaních šířili superioritu árijské rasy a falešné zprávy o vítězstvích na bojištích. Lidová manipulace v nacistickém Německu probíhala prostřednictvím kontroly médií, školní mládeže v duchu nacistické ideologie a systematické propagandy, která glorifikovala Hitlera a nacistický režim. Židovská propaganda zaujímala velkou míru masové diskriminace, perzekuce a později holokaustu. Židé byli zobrazováni jako nepřátelé a viníci všech společenských problémů. Ani politika nebyla vyjmuta z intrik a diplomatického

¹ CANDUCI, Alexander. Největší lži v dějinách: falše, podvody, svádění viny na druhé a oficiální kamufláže, které utvářely svět. Fortuna factum. Praha: Fortuna Libri, c2011. ISBN 978-80-7321-540-8 s. 14.

klamání. Někdy byly schváleny dohody, které měly skrýt skutečný úmysl jedné ze stran. Například Operace Bodyguard (1944), nebo Pakt Molotov-Ribbentrop z roku 1939.

Z modernější doby je možno označit dezinformace šířící se na sociálních sítích nebo v médiích, což je mnohem snazší a účinnější nástroj, než kdy dříve. Zpravodajství a politici často používají různé taktiky a techniky, aby změnili pravdu nebo zanechali zkreslený obraz událostí. Jedná se o problematiku, která je v dnešní době aktuální a závažná. Dezinformace zahrnuje vytváření, šíření nebo podporu nepravdivých informací s úmyslem klamat nebo ovlivňovat veřejné mínění. Závažnost lze spatřovat především v rychlosti, kterou jsou dezinformace šířeny a neomezené spektrum konzumní společnosti po celém světě.

2. V terminologii a významu

V terminologii se lži obvykle rozumí vědomě nepravdivá vyjádření, která mají za cíl zavést ostatní osoby v omyl. Lži se liší od omylů nebo chyb v tom, že jsou záměrně vytvořeny s cílem klamat, skrýt pravdu nebo získat nějaký prospěch. Význam lži lze zkoumat z různých perspektiv. Společnost lze rozdělit do dvou kategorií, z nichž jedna vnímá lež jako nemorální a neetické jednání, které narušuje důvěru a integritu v mezilidských vztazích. A druhou, která klamavé jednání vnímá, jako běžnou součást života.

Lži mohou vést k rozpadu vztahů a způsobovat společenské problémy. Na druhou stranu mohou být lži v některých situacích považovány za nutné nebo přijatelné. Například v oblasti umění a fikce se lži používají jako prostředek vyjádření a vytváření příběhů. V určitých situacích může být lhaní považováno za morálně ospravedlnitelné, což může být v případě ochrany života nebo v ochraně zabraňující vážnému poškození zdraví.

Lži mají také politický význam. Politici často využívají lží nebo manipulace s informacemi k formování veřejného mínění a k dosažení politických cílů.

„Orientaci mezi všemi přístupy se snaží usnadnit James Edwin Mahon (2009) ve své detailní analýze různých pohledů na definice lži. Ten za nejlepší definici

lhaní, která by vystihovala všechny podstatné aspekty, považuje detailní definici Josepha Kupfera. Podle ní – lhát druhému znamená sdělovat tvrzení, o němž jsme přesvědčení, že je klamné, se záměrem, aby toto tvrzení druhá osoba považovala za pravdivé, nebo se záměrem, aby druhá osoba uvěřila, že my, jako sdělovatel, tomuto tvrzení věříme, nebo s oběma těmito záměry.“²

2.1 Podvody v psychologii

Psychologie se snaží vyvinout metody a postupy k identifikaci a minimalizaci těchto problémů. To zahrnuje používání různých technik a testů pro odhalení podvodů, důkladnou validaci diagnostických nástrojů a výzkumných metod, a podporu etických standardů v oblasti psychologie.

V psychologii existuje mnoho aspektů, kde se mohou vyskytovat podvody a lži. Příkladem je možno uvést několik kategorií, kde je možné se setkat s projevy lží nebo manipulacemi. Docházet může k různým podvodům a zkreslením v rámci výzkumu, diagnostiky nebo terapie. Některé z těchto podvodů zahrnují:

Falešné informace respondentů: respondenti mohou poskytovat nepravdivé nebo zkreslené informace v průběhu výzkumu, buď záměrně nebo neúmyslně.

Falešné informace respondentů jsou tedy nepřesné údaje poskytnuté účastníky průzkumu, ankety nebo výzkumného dotazníku.

Důvodem pro falešné informace získané od respondentů existuje několik.

- Sociální požadavky – respondenti se mohou cítit pod tlakem a odpovídají dle požadavků, které odpovídají normám ve společnosti, nebo splní.
- Ztráta anonymity – někteří respondenti se mohou obávat, že poskytnutím pravdivých informací by mohli být identifikováni nebo ohroženi, zejména pokud se jedná o citlivá témata nebo kontroverzní otázky.
- Zapamatování si – respondenti si mohou chybně pamatovat informace, které jsou vyžadovány v průzkumu.

² MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie lži*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5472-7 s. 16

Všechny falešné informace respondentů mohou zásadním způsobem zkreslit nebo ovlivnit validitu prováděného výzkumu.

Selekční zkreslení: je termín používaný ve statistice a výzkumné metodologii pro popis situace, kdy se výběrová populace nebo vzorek nereprezentuje dostatečně nebo správně celkovou populaci, kterou má reprezentovat. Toto zkreslení může nastat v průběhu výběrového procesu a vede k nesprávným závěrům a generalizacím na základě získaných dat. Selekční zkreslení je možné rozdělit do selekce respondentů, selekci vzorku nebo ztráty sledovaných subjektů.³

- Selekční zkreslení – vzniká na základě dobrovolnosti vybrané skupiny respondentů výzkumného šetření. V případě, kdy máme v úmyslu použít určitý počet osob ve výzkumu a část z nich odmítá účast.
- Selekce vzorku – o selekci vzorku hovoříme v případě, kdy výzkum má zahrnovat například populaci určitého věku celé ČR a výzkum je udělán pouze v jednom z krajů.
- Ztráta sledovaného vzorku – jak z názvu vyplývá, jedná se o situaci, kdy v průběhu výzkumu dojde ke ztrátě nebo vyřazení určitého vzorku sledovaných subjektů.

Observer-expectancy effect (efekt očekávání pozorovatele)⁴: pozorovatelé mohou nevědomky ovlivnit výsledky výzkumu v souladu s vlastními očekáváními nebo předpoklady. Jedná se tedy o jev v rámci vědeckého pozorování a experimentace, kdy jsou výsledky studie ovlivněny očekáváními nebo předsudky pozorovatele. Observer-expectancy effect nastává, když pozorovatel má předem určená očekávání ohledně výsledků studie a ty se projeví ve způsobu, jakým je studie provedena nebo jak jsou interpretovány výsledky.

Pro zamezení Observer-expectancy effectu je vhodná aplikace objektivní metodologie a standardizované postupy vědeckého výzkumu. Rozumíme

³ FERJENČÍK, Ján. Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši. Vyd. 2. Přeložil Petr BAKALÁŘ. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-815-9.

⁴ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie Iži*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5472-7

například zahrnutí slepého studijního designu, kde ani pozorovatel, ani účastníci nevědí, která podmínka se zkoumá.

Sociálně žádoucí odpovědi: sociálně žádoucí odpovědi jsou odpovědi, které respondenti poskytují v průzkumech, ankety nebo výzkumných studiích, které jsou ovlivněny společenskými normami, očekáváními nebo hodnotami. Tyto odpovědi obvykle neodrážejí skutečné názory, postoje nebo chování respondentů, ale spíše to, co si myslí, že by měli odpovědět, aby vyhověli společenským normám nebo aby vytvořili pozitivní dojem na ostatní.

Důvodem k aplikaci sociálně žádoucích odpovědí může být například sociální přijetí. Znamená to tedy, že respondent se snaží prezentovat v co nejlepším světle a poskytnout odpovědi, které budou akceptovány nebo schváleny ostatními členy společnosti nebo sociálního prostředí, ve kterém se nacházejí.

Dalším faktorem se stává tzv. zabránění odsuzování. V tomto případě respondenti mohou cítit tlak vyhnout se negativním reakcím, kritice nebo odsouzení ze strany ostatních tím, že poskytnou odpovědi, které jsou považovány za "správné" nebo "vhodné" v dané situaci.

I sebeklamání je důvodem ke zkreslení výzkumných dat. Respondenti mohou sami sebe přesvědčit o tom, že jejich odpovědi jsou pravdivé, i když ve skutečnosti mohou být ovlivněni sociálními očekáváními a tlaky.

Falešné vzpomínky: jsou vzpomínky na události nebo situace, které se nikdy nestaly nebo jsou výrazně zkresleny ve srovnání se skutečností. Mohou být vytvořeny různými mechanismy, včetně sugestivních otázek, manipulace, sociálního tlaku nebo i vlastního mozku, který může vytvářet iluze nebo záměny v paměti. Faktory, které falešné vzpomínky ovlivňují, jsou například sugestivní otázky, což jsou manipulující otázky, které respondenta navádí k uvěření vytvořené vzpomínce. Sociální tlak je ve společnosti velmi rozsáhlý a ve výzkumu zastává své místo. Lidé jsou náchylnější k vytváření falešných vzpomínek, pokud se snaží vyhovět očekáváním nebo tlaku ostatních členů skupiny. Opakování je dalším faktorem ovlivňujícím falešné vzpomínky. Opakovaným vystavováním falešné informace nebo události může mozek začít

považovat tyto informace nebo události za skutečné a ukládat je jako vzpomínky.

Pygmalionovský efekt: efekt známý také jako efekt očekávání. Jedná se o sociální fenomén, který popisuje situaci, kdy jsou jedinci ovlivněni pozitivními očekáváními nebo předsudky druhých vůči nim. Tento efekt naznačuje, že pokud lidé očekávají, že určitá osoba dosáhne úspěchu nebo selže, může to skutečně ovlivnit chování a výkon této osoby tak, aby odpovídaly těmto očekáváním. Koncept Pygmalionovského efektu byl poprvé studován v roce 1968 v rámci výzkumu sociálního psychologa Roberta Rosenthala a Lenora Jacobsona v jejich studii s názvem "Pygmalion in the Classroom". Ve studii bylo zjištěno, že když učitelé měli vyšší očekávání ohledně výkonu určitých žáků, ti žáci skutečně dosahovali lepších výsledků než ostatní, u nichž učitelé neměli vysoká očekávání. Pygmalionovský efekt může být aplikován v různých situacích, jako jsou školní třídy, pracovní prostředí nebo mezi rodiči a dětmi. Pozitivní očekávání a podpora mohou motivovat jedince k dosažení úspěchu a zvýšení jejich sebevědomí. Naopak, negativní očekávání mohou vést ke snížení sebevědomí a výkonu jedince.

Halo efekt⁵: Halo efekt je psychologický fenomén, který popisuje tendenci lidí k tomu, aby na základě jednoho pozitivního nebo negativního rysu jedince či entity (například fyzického vzhledu, postavení, reputace) automaticky předpokládali, že má i další pozitivní nebo negativní vlastnosti. Jednoduše řečeno, jedna vlastnost nebo charakteristika jedince může "oslnit" pozorovatele a ovlivnit jejich celkový dojem, bez ohledu na ostatní faktory.

Pozornost výzkumníka⁶: Pozornost výzkumníka se odkazuje na vliv výzkumníka na sledovaný jev nebo subjekty v průběhu výzkumu. Je to způsob, jakým přítomnost a chování výzkumníka může ovlivnit chování nebo vnímání subjektů v rámci studie. Existuje několik způsobů, jak může pozornost

⁵ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie Iži*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5472-7

⁶ FERJENČÍK, Ján. Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši. Vyd. 2. Přeložil Petr BAKALÁŘ. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-815-9.

výzkumníka ovlivnit výsledky studie, mezi které patří například suggestce, změna chování, konformita nebo změna reakce.

- Suggestce: výzkumník může svým chováním, slovy nebo gesty nevědomě sugestivně ovlivňovat subjekty k určitému chování nebo odpovědím, které by jinak nemuseli poskytnout.
- Změna chování: pouhá přítomnost výzkumníka může vést ke změně chování subjektů ve studii. Například mohou být subjekty sebeklamány nebo se snažit prezentovat se v lepším světle.
- Konformita: subjekty mohou cítit tlak konformovat se očekáváním výzkumníka nebo se snažit vyhovět jeho požadavkům.
- Změna reakce: výzkumník může také ovlivnit subjekty svým chováním v průběhu interakce, což může vést ke změně jejich reakcí nebo odpovědí.

Aby se minimalizovalo ovlivnění pozorností výzkumníka, mohou být použity různé metody a techniky. Například standardizaci postupů, vytvoření jasného protokolu pro výzkumníky, použití anonymních průzkumných nástrojů nebo zajištění, aby výzkumníci byli neviditelní nebo minimálně interaktivní během průběhu studie. Cílem je minimalizovat jakýkoliv vliv výzkumníka na subjekty nebo sledovaný jev, aby se zajistila co nejpřesnější a objektivní data.

Publikace selektivních výsledků: Vědci mohou publikovat pouze ty výsledky, které podporují jejich hypotézy a opomíjet neúspěšné nebo kontrární výsledky. Manipulace se statistickými analýzami, které mohou vést k falešným závěrům. Publikace selektivních výsledků je tedy praktika, při které jsou výsledky vědeckého výzkumu zveřejňovány pouze tehdy, pokud podporují určitý očekávaný výsledek, hypotézu nebo stanovisko, zatímco ostatní výsledky, které by mohly být negativní nebo nezajímavé, zůstávají nepublikované. Tato selektivní prezentace výsledků může vést ke zkreslenému vnímání reality a nesprávným závěrům, protože nezveřejněné výsledky mohou poskytovat důležité informace o skutečném stavu výzkumu. Publikace selektivních výsledků je obzvláště problematická v oblastech vědeckého výzkumu,

jako je medicína, psychologie a sociologie, kde jsou rozhodnutí o léčbě, politikách nebo praxi zdravotní péče často založena na zveřejněných výsledcích. Když jsou vědecké studie sponzorovány průmyslem, může to vést k ještě většímu riziku publikace selektivních výsledků, protože existuje motivace prezentovat výsledky tak, aby podpořily komerční zájmy sponzora. Aby se zabránilo publikaci selektivních výsledků, je důležité prosazovat transparentnost vědeckého procesu a vyžadovat, aby výzkumníci zveřejňovali všechny výsledky svých studií, bez ohledu na to, zda podporují jejich hypotézy či nikoli. Také může být užitečné podporovat vznik registrů výzkumů a klinických studií, které umožní zveřejnění všech výsledků, ať už jsou pozitivní, negativní nebo neutrální.

Klinická psychologie: jedná se o obor psychologie, který se zabývá diagnózou, léčbou a prevencí duševních poruch a psychických obtíží. Kliničtí psychologové mají za úkol poskytovat terapeutickou podporu a péči jednotlivcům, rodinám a skupinám, kteří se potýkají s různými psychologickými problémy, jako jsou deprese, úzkost, stres, trauma, poruchy chování, závislosti nebo poruchy příjmu potravy. Klinická psychologie zahrnuje použití různých terapeutických metod a přístupů, včetně kognitivně-behaviorální terapie, psychodynamické terapie, humanistické terapie, rodinné terapie, terapie párové a mnoho dalších. Kliničtí psychologové také provádějí psychologická vyšetření a hodnocení, aby identifikovali specifické potřeby klientů a navrhli vhodný terapeutický plán. Klinická psychologie je důležitý obor s širokým rozsahem aplikací. Kliničtí psychologové mohou pracovat v různých prostředích, včetně psychiatrických nemocnic, ambulantních klinik, škol, pracovišť, institucí péče o děti a dospělé, a mohou se specializovat na různé oblasti, jako jsou dětská a adolescentní psychologie, gerontologická psychologie, pohlavně orientovaná terapie nebo klinická neuropsychologie. Jejich cílem je poskytnout podporu a pomoc jednotlivcům při dosahování jejich optimálního psychického zdraví, celkového blaha. V klinickém prostředí mohou pacienti záměrně lhát nebo zamlčovat informace, což může ztěžovat diagnostiku a vhodnou terapii. Zároveň mohou i terapeuti nebo psychiatři být náchylní k nesprávné interpretaci informací nebo ke zkreslení diagnostiky.

Podvody v psychoterapii: jsou praktiky v psychiatrii, které jsou prováděny terapeuty, jež poskytují psychoterapii. Tyto podvody mohou zahrnovat různé formy zneužívání důvěry klienta, manipulace s informacemi nebo využívání vztahu klienta se svým terapeutem pro osobní prospěch terapeuta. Některé příklady podvodů v psychoterapii zahrnují:

- Falešné diagnostikování: terapeut falešně diagnostikuje klienta s určitou poruchou nebo nemocí za účelem získání finančního prospěchu, či udržení klienta v dlouhodobé terapii.
- Falešné sliby o výsledcích: terapeut může v klientovi vzbudit falešnou naději na úspěch terapie, i když jsou šance úspěchu malé, nebo slibuje rychlé a zázračné výsledky, aby získal klienta.
- Finanční vykořisťování: terapeut klienta využívá pro získání finančního prospěchu, například tím, že ho přesvědčí, aby chodil na nadměrně časté a dlouhé terapeutické sezení, nebo aby platil za nepotřebné služby.
- Sexuální zneužívání: nejzávažnější formou podvodu v psychoterapii je sexuální zneužívání klienta terapeutem, což zahrnuje jakékoli sexuální chování nebo kontakt mezi terapeutem a klientem, který je neetický nebo nelegální.

Podvody v psychoterapii jsou závažným problémem a mohou mít vážné důsledky pro klienty, včetně psychického traumatu, zhoršení jejich duševního stavu a narušení jejich důvěry v psychoterapii, terapeuty obecně.

Psychologické testy a hodnocení: psychologické testy a hodnocení jsou nástroje a postupy používané psychologickými pracovníky k měření, posuzování různých aspektů osobnosti, inteligence, schopností, emočního stavu a chování jednotlivců. Tyto testy a hodnocení poskytují psychologům důležité informace, které mohou použít k diagnostice, plánování léčby a intervencí, vzdělávání a vývoji osobnosti. Existuje mnoho různých typů psychologických testů a hodnocení, které se používají v různých kontextech a pro různé účely. Některé z nejběžněji používaných typů zahrnují:

- Intelligenční testy: v intelligenčních testech dochází k měření kognitivních schopností jednotlivce, jako je logické myšlení, verbální schopnosti, numerické schopnosti a paměť.
- Osobnostní testy: hodnotí různé aspekty osobnosti jednotlivce, jako je temperament, preference, sklony, postoje a chování.
- Emoční testy: tyto testy měří emocionální stav jednotlivce, včetně úzkosti, deprese, stresu a dalších emocionálních problémů.
- Klinické hodnocení: je proces, který zahrnuje komplexní posouzení psychologických, behaviorálních, emocionálních a sociálních faktorů, které mohou ovlivňovat psychické zdraví a chování jednotlivce.
- Vzdělávací a vývojové hodnocení: Tato hodnocení se zaměřují na posouzení akademických schopností, vývojových milníků a potřeb jednotlivce v rámci vzdělávacího prostředí.

Psychologické testy a hodnocení jsou důležitým nástrojem v oblasti psychologie a poskytují psychologům a dalším odborníkům cenné informace, které mohou využít k porozumění jednotlivcům, diagnostice psychologických problémů a navrhování vhodných intervencí včetně léčebných plánů. Je důležité, aby byly testy a hodnocení prováděny, a interpretovány, odborně, eticky a aby byly zajištěny přesné a spolehlivé výsledky.

Podvody v mezilidských vztazích: Podvody v mezilidských vztazích se vztahují k nečestnému a manipulativnímu chování jednotlivce v interakcích s ostatními lidmi. Tyto podvody mají různé formy a mohou být motivovány různými cíli, včetně získání osobního prospěchu, ochrany vlastní identity nebo zranitelnosti, kontrolního nebo manipulačního chování a dalších.

Některé příklady podvodů v mezilidských vztazích zahrnují:

- Lži a manipulace: jedinec lže nebo manipuluje s ostatními lidmi s cílem získat jejich důvěru, sympatii nebo pro osobní prospěch. Příkladem je vymýšlení příběhů, zamlčování pravdy nebo záměrné překrucování skutečnosti.

- Podvodné jednání: je jednání nečestné, jako třeba obchodní praktiky, podvádění, krádež nebo jiné formy neetického chování, jejichž cílem je získání výhod na úkor ostatních.
- Falešné sliby a manipulace: jednotlivci využívají falešných slibů nebo manipulace s cílem ovlivnit chování, nebo rozhodnutí ostatních lidí, například slibováním něčeho, co nemají v úmyslu dodržet nebo použitím emocionální manipulace.
- Skrytá agenda: jedinec má skryté cíle nebo motivace v mezilidských interakcích, které nejsou otevřeně sdělovány ostatním lidem. Skryté ambice, touhy nebo úmysly, které jsou v rozporu s deklarovanými cíli nebo hodnotami.

Podvody v mezilidských vztazích mohou mít vážné důsledky pro jednotlivce i společnost jako celek. Vedou k nedůvěře, zranění, psychickému traumatu, finančním ztrátám a narušení mezilidských vztahů.

Výzkumné podvody: výzkumné podvody jsou neetické praktiky, které se týkají zkreslování, falšování nebo manipulace s výsledky vědeckého výzkumu, které mohou být motivovány různými faktory, včetně touhy po osobním prospěchu, uznání, financích nebo kariérním postupu. Z výzkumných podvodů můžeme zmínit například:

- Falšování dat: což znamená vytváření nepravdivých dat nebo manipulaci s existujícími daty tak, aby podporovaly určitý výzkumný závěr nebo hypotézu.
- Plagiátorství: zahrnuje krádež práce jiného výzkumníka či akademika a představovat ji jako svou vlastní, aniž by řádně uvedl zdroj.
- Vykrádání citací: tento podvod uvádí falešné nebo neexistující citace, zdroje v akademických publikacích či výzkumných pracích.
- Zveřejňování duplicitních nebo falešných prací: jedinec může zveřejnit duplicitní práci, tj. práci, která byla již zveřejněna jinde, nebo falešnou práci, která není podložena pravdivými výsledky, údaji.

Výzkumné podvody jsou vážným problémem v akademickém světě a mohou mít negativní dopad na důvěryhodnost vědecké komunity, na spolehlivost

výsledků vědeckého výzkumu. Tyto praktiky mohou vést ke ztrátě důvěryhodnosti, reputace a kariérních příležitostí pro ty, kteří jsou zapojeni do výzkumných podvodů.

Manipulace veřejného mínění: Manipulace veřejného mínění je proces, při kterém jsou úmyslně ovlivňovány názory, postoje a chování veřejnosti prostřednictvím různých strategií a technik. Tento proces může být prováděn jednotlivci, organizacemi, vládami nebo médii s cílem dosáhnout určitých politických, ekonomických, sociálních nebo osobních cílů. Některé příklady manipulace veřejného mínění zahrnují například propagandu, dezinformace, manipulaci médií, vliv sociálních médií, kampaně veřejného mínění a podobně. Propagandou se míní systematické šíření zkreslených nebo zjednodušených informací s cílem ovlivnit názory a postoje veřejnosti ve prospěch určité strany, ideologie nebo politického režimu. Dezinformace je úmyslné šíření lží, nepravdivých informací nebo zkreslených faktů s cílem změnit názory nebo vyvolat nesprávné vnímání dané situace. Dalším faktorem v manipulaci veřejného mínění je manipulace médií, což je určitá kontrola nebo ovlivňování mediálního obsahu, včetně záměrného skrývání nebo zveličování určitých událostí, aby se podpořily určité politické nebo ideologické zájmy. V neposlední řadě do kategorie manipulace veřejného mínění rozhodně patří kampaně veřejného mínění. Jedná se o organizované kampaně, které využívají různé komunikační kanály, včetně televize, rádia, novin a internetu, k propagaci určitého postoje, produktu nebo politického kandidáta.

Manipulace veřejného mínění může mít významné důsledky pro společnost, včetně narušení demokratických procesů, podkopávání důvěry v instituce a média, rozdmýchávání konfliktů, nesnází a narušení sociální soudržnosti. Je důležité, aby veřejnost byla kritická vůči informacím, které přijímá, a aby měla dostatečnou schopnost rozpoznat, popř. odhalit manipulaci veřejného mínění. Také je důležité podporovat transparentnost, svobodu tisku a pluralitu názorů, jako ochranu proti manipulaci a dezinformacím.

2.2 Typy lží v psychologii

„Psychologové analyzují lhaní a lži z hlediska jejich typů, frekvence a funkcí, které plní, to vše s ohledem na genderové, vývojové či kulturní faktory, které je ovlivňují“⁷.

V psychologii se lži mohou vyskytovat v různých kontextech a být klasifikovány podle různých kritérií. Některé základní typy lží v psychologii zahrnují:

Afektivní lži: afektivní lži jsou lži, které jsou vyvolány emocionálními reakcemi nebo situacemi. Jsou často spontánní a neplánované, vznikají v důsledku intenzivních emocí, jako jsou strach, hněv, stres nebo úzkost. Osoba může lhát v reakci na silné emocionální podněty, aby se vyhnula konfrontaci, minimalizovala nepříjemné situace nebo ochránila sebe nebo druhé. Afektivní lži se mohou objevit v různých situacích, například v rámci mezilidských interakcí, jako jsou hádky, konflikty nebo stresující události, kdy jedinec cítí potřebu chránit sebe, své blízké. Mohou být spojeny s přeháněním, překrucováním faktů nebo úmyslným vynecháním informací, aby se dosáhlo určitého výsledku. Afektivní lži se liší od plánovaných lží, které jsou pečlivě promyšlené a provedené s úmyslem dosáhnout určitého cíle. Na rozdíl od plánovaných lží, mohou afektivní lži být méně přesvědčivé a snadno odhalitelné, protože jsou spojeny s intenzivními emocemi a nedostatkem přípravy.

Manipulativní lži: jsou lži, které jsou úmyslně používány k ovlivnění nebo manipulaci s ostatními lidmi za účelem dosažení určitých cílů nebo získání výhody. Tento typ lží může být prováděn v různých situacích, ať už v osobních interakcích, pracovním prostředí nebo veřejném životě, může být motivován různými faktory, jako jsou moc, kontrola, peníze nebo udržení image. Manipulativní lži jsou doprovázeny různými formami a strategiemi, mezi které patří například:

- **Předstírání nebo přikrášlování:** jde o situaci, kdy jedinec vytváří falešný obraz, prezentovat sebe nebo určitou situaci v lepším světle pro získání podpory nebo souhlas od ostatních.

⁷ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie lži*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5472-7 s. 13

- Podvádění nebo vydírání: situace, ve které lze využívat lživých informací nebo hrozeb k dosažení svých cílů, k získání výhody na úkor ostatních.
- Záměrná manipulace emocí: jde o využívání lží k manipulaci s emocemi ostatních lidí, například vyvoláním soucitu, strachu nebo viny, k získání podpory nebo souhlasu.
- Falešné sliby nebo závazky: využívají se s úmyslem získat důvěru, ke spolupráci ostatních, i když nemáme v úmyslu dodržet tyto sliby.
- Skrytá manipulace informací: jedinec záměrně zatají nebo zkreslí informace, aby ovlivnil názory, popřípadě rozhodnutí ostatních lidí.

Lži pro sebeobranu: vznikají jako reakce na hrozbu nebo strach ze sankcí. Osoba lže, aby se vyhnula trestu, odmítnutí a negativním důsledkům. Jedná se tedy o mechanismus obrany, ochrany svého ega, sebeúcty nebo vlastní identity. Tyto lži jsou vyvolány potřebou ochránit sebe či své blízké před nepříjemnými důsledky. Vyhnout se trestu, kritice, nebo minimalizovat a zmenšit negativní situaci. Mezi sebeobranné lži řadíme například:

- Omluvy: vznikají na základě nedodržení slibu nebo povinnosti z důvodu vyhnutí se například nepříjemnému konfliktu.
- Vymlouvání: jedinec lže o svých schopnostech, úspěších, zodpovědnostech, aby se vyhnul pocitu selhání a nedostatečnosti.
- Zamlčování: jedinec zatají, popřípadě utají informace, které by mohly poškodit jeho pověst, vystavit ho kritice nebo nebezpečí.
- Přehánění: zveličování vlastních úspěchů, schopností, vlastností pro získání uznání, obdivu či podpory od ostatních.
- Falešná obvinění: falešné obvinění jiného z důvodu vyhnutí zodpovědnosti a trestu za své vlastní chyby, špatného chování.

Lži pro sebeobranu jsou spojeny s různými emocemi, jako jsou strach, hněv, stud nebo vina a používají se jako způsob, jak se vyrovnat se stresujícími a nepříjemnými situacemi. I když takové lži dočasně ochrání jedince před nepříjemnými následky, mohou mít jen krátkodobé účinky.

Prospěchářské lži: jsou spojeny s touhou po získání nějakého druhu výhody nebo ocenění. Osoba klame o svých dovednostech, kvalifikaci, úspěších pro získání pozitivních ohlasů ve srovnání s ostatními. Jde o prospěch

například finanční, politický, sociální nebo jiný. Prospěchářské lži bývají použity k manipulaci veřejného mínění, ospravedlnění určitých akcí nebo politik, získání podpory nebo kritizování konkurentů. Rozdělit prospěchářské lži je možné například:

- Politické lži: jsou používány politickými stranami k dosažení politických cílů, jako je získání hlasů ve volbách, diskreditace politických protivníků nebo ospravedlnění jejich politických rozhodnutí.
- Propaganda: propagandistické lži jsou šířeny s cílem ovlivnit veřejné mínění a získání podpory pro určitou politiku, ideologii nebo skupinu. Mohou být šířeny prostřednictvím různých médií a technik, jako jsou například reklamy, televizní spoty nebo sociální média.
- Ekonomické lži: pro finanční prospěch se používají tzv. ekonomické lži, které jsou používány k získání finančního prospěchu nebo k manipulaci s trhy. Většinou zahrnují falešné informace o produktech, službách nebo investicích s cílem zvýšit prodeje nebo zisky.
- Sociální lži: jsou šířeny z důvodu získání společenského nebo osobního prospěchu, jako je zlepšení pověsti nebo popularity, získání výhod ve vztazích, ospravedlnění nevhodného chování.

Kompulzivní lži: Někteří lidé mají sklony k lhaní jako součástí kompulzivního chování nebo poruchy osobnosti. Klamání může být nekontrolovatelné a často bez zjevného důvodu. Což znamená, že se jedná o nekontrolovatelnou, opakující se tendenci lhát. Takoví jednotlivci lžou bez jakéhokoli konkrétního cíle či prospěchu. Lidé, kteří trpí kompulzivními lžemi, bývají motivováni různými faktory, včetně úzkosti, snahy získat pozornost a pocit výhody nebo dokonce zmatenosti ohledně skutečnosti o lži. Pro mnohé z nich je kompulzivní lhaní symptomatické pro různé duševní poruchy, jako je například porucha osobnosti, úzkostné poruchy, ale i depresivní poruchy. Je třeba rozlišovat kompulzivní lži od prospěchářských lží, protože ti, kteří je šíří, často nekonají s vědomým záměrem dosáhnout nějakého osobního prospěchu. Místo toho se jedná o kompulzivní chování, které bývá spojeno s hlubšími psychologickými faktory.

Kompulzivní lži lze rozdělit do několika kategorií, jako jsou:

- Podle motivace: z důvodu **úniku** před nepříjemnými situacemi. Z důvodu **pozornosti**, z důvodu **manipulace**.
- Podle frekvence: do kategorie frekvence patří periodické lži nebo chronické. Znamená to tedy, že v případě periodické kompulzivní lži, jde o situaci stále se opakující, s různou četností. U chronické kompulzivní lži spíš hledáme období, kdy ke lhaní nedochází.
- Podle závažnosti: v případě rozdělení kompulzivních lží, dle závažnosti, jde o situace mírné lži a závažné lži. Při mírné lži jde o neškodné lži nezpůsobující žádnou újmu. V případě závažné lži již dochází k vážným důsledkům nebo následkům.

Pomocné lži: pomocné lži jsou lži, které jsou řečeny s úmyslem chránit nebo pomoci někomu jinému. Tyto lži mohou být vyřčeny s dobrým úmyslem, aby se minimalizovalo utrpení druhé osoby, zabránilo konfliktu nebo zachovaly dobré mezilidské vztahy. I pomocné lži je možné dále dělit. Například:

- Lži, chránící pocity: příkladem chránící lži je třeba pochvala účesu druhé osoby, i když se nám vlastně vůbec nelíbí, ale vidíme, že druhá osoba je nadšena, tak jí nechceme ublížit.
- Lži, které chrání druhého před škodlivou pravdou: zde je možné přirovnání, když rodič lže svému dítěti o smrti jeho křečka, aby ho chránil před smutkem.
- Lži, bránící konfliktu: příkladem může být hrozící konfrontace a osoba si vymyslí, že nemůže přijít z důvodu velkého zaneprázdnění.

Je důležité si být vědom toho, že lži mohou být složité a různorodé, a mohou být vyvolány různými faktory, motivacemi. Psychologie lží je komplexní oblast, která zahrnuje studium lidského chování, motivací a interakcí.

Protože psychologie je velice rozsáhlá věda a typy lží jsou skutečně téměř nekonečnou kategorií ke zkoumání, je možné je klasifikovat ještě dalšími kritérii. Některé základní typy lží zahrnují také:

Falešné tvrzení: je informace, výrok nebo prohlášení, které není v souladu s pravdou. Tvrzení je záměrně lživé, bývá založeno na chybných informacích či nedorozumění. Falešná tvrzení jsou šířena úmyslně s cílem manipulovat

a klamat. Jsou také neúmyslnými chybami, které vznikly nedostatkem informací nebo chybným vyhodnocením situace. Falešná tvrzení lze dále rozdělit podle úmyslu na úmyslná a neúmyslná. Dál také podle důsledků na škodlivá a neškodná. Nebo také podle zdroje na médii šířená falešná tvrzení nebo osobně šířená.

Vylučovací lži: jsou typem lží, které se používají k vyloučení nebo vyvrácení podezření případně obvinění. Tento typ lží často slouží k tomu, aby se jedinec vyhnul odpovědnosti za něco, co udělal, nebo aby se zakryly jeho činy. Místo přímého lhaní či vymýšlení fiktivního příběhu se vylučovací lži snaží zaměřit na odstranění důkazů nebo vytvoření zdání, že obvinění je nepodložené nebo nesprávné. Dělení vylučovacích lží je možné následujícím způsobem. Například popření zapojení, kdy je si osoba vědoma možných negativních následků, popře svoji účast nebo zapojení do určité události. Osoba může také přenést vinu na někoho jiného, což odpovídá tzv. nahrazení viny. Další reálnou možností je přehnané zdůraznění nepodstatných detailů, čímž se jedinec snaží zmást ostatní tím, že poskytuje příliš mnoho detailů nebo se zaměřuje na nepodstatné aspekty, aby odvedl pozornost od hlavního problému.

Vylučovací lži je možné použít jako obranný mechanismus z důvodu vyhnutí nepříjemných důsledků a trestům za vlastní jednání. Nicméně mohou být odhaleny a mohou mít vážné následky, zejména pokud jsou používány v právním prostředí nebo ve vztazích, kde je důvěra důležitá.

Lži per omissionem (lži opomenutím): je formou lhaní, která spočívá v zamlčení nebo vynechání důležitých informací, které by mohly změnit celkový dojem nebo interpretaci situace. Tento typ lží není založen na výslovném vyřčení nepravdy, ale spíše na úmyslném vynechání pravdivých informací, které by směřovaly k odhalení skutečnosti. Lhář tak záměrně vybírá, které informace sdělí a které zamlčí, aby dosáhl svých cílů či vyhnul se nežádoucím následkům. Příklady lží per omissionem zahrnují:

- Neposkytnutí důležitých informací: znamená úmyslné vynechání klíčové informace, která by mohla mít významný dopad na rozhodnutí nebo názory ostatních.

- Zamlčení vlastních chyb nebo nedostatků: lhář nezmiňuje své vlastní chyby, chybná rozhodnutí nebo špatné chování, aby se vyhnul kritice nebo odpovědnosti.
- Manipulace prostřednictvím selektivní prezentace: osoba prezentuje informace selektivně tak, aby podpořila svůj vlastní záměr, zatímco vynechává nebo zamlčuje informace, které by tomu mohly odporovat.

Lži v příbězích: vytváření příběhů a událostí, které se nikdy nestaly, s cílem zmást nebo získat výhodu.

Polopravdy: polopravdy jsou informace, které obsahují určitou míru pravdy, ale jsou zároveň zavádějící, protože nezahrnují všechny relevantní skutečnosti. Používají se k manipulaci, aby vytvořily určitý dojem nebo vedly k určitému závěru, který není úplně správný. Polopravdy mohou být také nebezpečné, protože směřují k nesprávným rozhodnutím, zkreslení reality nebo šíření dezinformací. Jedná se tedy o poskytnutí pravdivé informace, ale tak, aby byl výsledek klamný. Polopravda může být forma lži klamavé manipulace s kontextem.

Sebezdůvodňující lži: sebezdůvodňující lži jsou lži, které jsou vyřčeny k ospravedlnění vlastního chování, myšlenky nebo rozhodnutí. Tyto lži jsou často spojeny s touhou chránit svou pověst, zabránit kritice nebo vyhnout se pocitu viny. Jedinec si vytváří falešné představy nebo vypráví lži, které zdůvodňují jeho činy či rozhodnutí tak, aby se necítil špatně nebo aby se vyhnul následkům. Sebezdůvodňující lži jsou spojeny s různými oblastmi lidského života, včetně mezilidských vztahů, práce, školy nebo vlastního chování. Příklady zahrnují lži například o tom, proč člověk přišel pozdě do práce, nebo proč neplní své závazky.

Manipulace emocemi: lži, které jsou navrženy tak, aby manipulovaly emocemi ostatních a získaly tak podporu nebo soucítění. Manipulace emocemi je druh strategie, kterou jedna osoba využívá k ovlivnění emocí druhé osoby, často za účelem dosažení určitého cíle nebo kontroly situace. Tato manipulace může být prováděna různými způsoby, včetně:

- Zneužití emocí: jedna osoba může záměrně vytvářet nebo posilovat určité emoce u druhé osoby, aby ji ovládla. Tím vyvolá strach, pocit viny, lítost nebo jiné emoce, které umožňují manipulátorovi dosáhnout svého.
- Záměrné lži: manipulátor lže nebo zkresluje informace tak, aby vyvolal určité emoce u druhé osoby a získal kontrolu nad situací.
- Použití výhod: manipulátor vědomě využije emocionální zranitelnosti druhé osoby. Příkladem je nabídka falešné podpory nebo lásky u osoby, která je momentálně po předchozí zkušenosti v této oblasti zranitelná.
- Zpochybňování emocí: manipulátor záměrně bagatelizuje emocionální projevy druhé osoby z důvodu snížení jejího oslabení v sebedůvěře a získal tím nad ní kontrolu.

Lhaní za účelem ochrany: lhaní za účelem ochrany je situace, kdy jedinec lže, aby chránil sebe nebo někoho jiného před možnými negativními důsledky. Tato forma lhaní může být považována za způsob, jak ochránit osobní nebo emocionální zranitelnost, zachovat pověst, nebo zabránit konfliktům a škodám. Některé příklady lhaní za účelem ochrany zahrnují:

- skrývání pravdy kvůli ochraně někoho jiného;
- ochrana vlastního sebevědomí nebo obrazu;
- zabránění zranění nebo nepříjemným situacím;
- zachování klidu a pohody;
- ochrana vlastního duševního zdraví.

Lhaní za účelem ochrany může mít jak pozitivní, tak i negativní důsledky. I když může být považováno za altruistický čin v některých situacích, může také vést ke ztrátě důvěry a komplikacím ve vztazích, pokud jsou lži odhaleny.

Problémy se sebekontrolou a vlastním vnímáním: Někteří jedinci mohou být ovlivněni nedostatkem sebekontroly nebo zkresleným vnímáním své vlastní psychické situace, což může znesnadnit diagnostiku a léčbu.

Je důležité si uvědomit, že kontext a motivace mohou ovlivnit charakter lži. Lhaní může mít různé důvody, ať už se jedná o ochranu, zisk, manipulaci nebo snahu vyhnout se trestu.

Z psychologického hlediska je možno vnímat lež v daleko širším pojetí. Respektive osoby, které mají lež jako součást vlastního života. Můžeme je rozdělit následujících kategorií:

Patologičtí lháři: často vyprávějí neuvěřitelné příběhy, neustále přehánějí, činí ze sebe oběť či hrdinu a to jen proto, aby na sebe upoutali pozornost. Ve většině případů se jedná o lidi s nízkým sebevědomím, kteří lžou, aby se cítili lépe. Postupem času si tak utvářejí na svých lžích závislost.

Porucha osobnosti – lhaní: bájevou lhavost popsal poprvé v roce 1891 německý psychiatr Anton Delbrück. Jedná se o psychickou poruchu, která se řadí ke kvalitativním a projevuje se patologickým lhaním – člověk s tímto syndromem má nutkavou potřebu vymýšlet si neustále nejruznější příhody a dobrodružství.

Notorický lhář: notorický lhář má tendenci natolik lhát, že se časem začne do svých lží zamotávat a dost často si sám sobě začne odporovat. Někdy stačí porovnat jeden jeho příběh s tím, jak jej vyprávěl různým přátelům. Určitě se bude lišit v detailech.

Chronické lhaní – nemoc: mýtomanie označovaná také jako bájevá či chorobná lhavost je duševní onemocnění, které se dá velmi obtížně diagnostikovat i léčit. Důvodem je hlavně skutečnost, že tento syndrom obvykle provázejí další psychické poruchy.

Bájevá lhavost neboli mýtomanie je nutkání vymýšlet si pro upoutání pozornosti nepravdivé příběhy. Zbavuje se jí těžko, protože vymyšlení historek se snadno stane drogou. Důvodem bájevé lhavosti je získání respektu, kterého by člověk při své „nezajímavosti“ jinak nedosáhl.

Problematikou lhaní a podvádění se již zabývalo mnoho studií napříč celým světem a v rozsáhlých kategoriích. Příkladem jsou výzkumy ze zdravotnictví, kdy respondenti jsou dotazováni, zda ošetřujícímu lékaři vždy říkají pravdu. Dalšími možnostmi výzkumů jsou třeba rozdíly muži – ženy, děti – dospělí, vysokoškoláci - středoškoláci apod. Zkoumány jsou také důvody, které nás ke lži vedou.

Podle dostupných výzkumů je obecně známo, že lidé klamou 2-3 krát denně, bez ohledu na skutečnost, zda se jedná o lež prospěšnou pro jednoho či druhého z účastníků. Ve zdravotnictví bylo prokázáno v průměru 60-80% lživých odpovědí ze strany pacientů.

Dalo by se rozsáhle diskutovat či polemizovat o důvodech, způsobech a také morálním pojetí lži. Abychom však rozeznali, co je lež, je nutné si nejdříve zodpovědět otázku, co je pravda.

2.3 Mediální podvádění a lži

Mediální podvádění, často označované také jako mediální manipulace, dezinformace nebo falešné zpravodajství, je proces šíření nepravdivých, zkreslených nebo zavádějících informací prostřednictvím různých médií s cílem ovlivnit veřejné mínění, názory nebo chování lidí. Může mít různé formy a účely, včetně politické propagandy, ekonomických podvodů, sociálních manipulací nebo vytváření senzacechtivých titulků za účelem získání pozornosti čtenářů, nebo posluchačů a diváků.

Média disponují mechanismy, které mají schopnost určovat, o čem publikum přemýšlí a které otázky vnímá jako nejdůležitější. Maxwell McCombs a Donald Shaw, autoři tohoto konceptu, dospěli k závěru, že média nastolují veřejnosti její agendu - konstruují vlastní realitu, říkají, o čem má veřejnost přemýšlet, čeho si má všimnout a co považovat za důležité.

Manipulační techniky v médiích, se kterými se setkáváme, lze rozdělit do několika základních typů:

- Manipulace pomocí účelového výběru předkládaných informací (zahlcení bezvýznamnými informacemi, záměrné zdůrazňování nebo ignorování určitých témat).
- Manipulace řazením (jedná se o uspořádání zpráv v určitém pořadí, kdy jsou některé informace záměrně odstraněny nebo okrajovány a hlavní prostor je vyhrazen preferovaným zprávám - například na titulní stránce tisku).
- Manipulace emocemi.

- Manipulace výběrem komentátorů (výroky svědků nebo náhodných kolemjdoucích, které mohou významně ovlivnit celkový dojem ze zprávy).
- Manipulace kontextem sdělovaných informací (vytržené informace ze souvislostí mohou mít odlišný význam).
- Manipulace pomocí nejasných zpráv.
- Manipulace editací - zkrácením a vytržením výroků z kontextu.

Často je využíváno naaranžování událostí pro fotografování či filmování.

Každá informace šířící se pomocí médií má přímo raketovou rychlost. Šíří se po celém světě a zasahuje do všech sfér v podobě fámy prostřednictvím tisku, rozhlasu, televize a internetu. V mediálním světě se můžeme velmi často setkávat s kognitivním válčením. Kognitivní válčení (též psychologické nebo informační válčení) je druh moderního konfliktu. Jedná se o konflikt informační. Zejména v dnešní době je strategický koncept, který se zaměřuje na využívání informačních operací a manipulace myšlení, postojů a chování lidí s cílem dosáhnout politických, vojenských nebo sociálních cílů. Tato taktika často využívá propagandy, dezinformací, manipulace sociálních médií a dalších komunikačních prostředků k ovlivňování názorů a vnímání veřejnosti, kdy informace a komunikace hrají klíčovou roli ve formování názorů a chování jednotlivců i celých společností.

Kognitivní válčení se obvykle nezaměřuje na fyzické ničení nepřítele, jako je tomu v tradičním vojenském konfliktu, ale spíše na dosažení politických, ekonomických nebo strategických cílů prostřednictvím manipulace s informacemi a myšlením. Jeho cílem může být vyvolání zmatku, podkopání důvěryhodnosti nepřítele, získání podpory pro vlastní agendu nebo změna vnímání veřejnosti. Taktiky kognitivního válčení mohou zahrnovat:

Propagandu: Účelové šíření informací nebo dezinformací s cílem ovlivnit veřejné mínění a podporu pro určitou agendu.

Dezinformace: Úmyslné šíření nepravdivých informací s cílem zmást nebo manipulovat s cílovou skupinou.

Manipulace sociálních médií: Využívání sociálních médií k šíření propagandy, dezinformací a ovlivňování veřejného mínění.

Kybernetické útoky: Útoky na počítačové systémy, webové stránky a sítě s cílem poškodit reputaci, získat citlivé informace nebo vyvolat chaos.

„Trvalou koncentrací na klamání produkovaly a produkují totalitní režimy tolik lží a dezinformací, že co do množství, síly a působnosti jsou jejich největšími fabrikami. Totalitní režimy soustřeďují veškeré informace pod svou kontrolu, a tak vytvářejí pro ně i totalitní monopol. Klamání je řízeno a distribuováno jako kterýkoliv jiný produkt.“⁸

2.4 Politické podvádění

V politice je klamání, obelhávání a dezinformování na denním pořádku. Jedná se o špičkovou politiku, kde se pohybujeme ve vyšší společenské rovině (instituce, systémy). Veřejnost je přizvána pouze v případě potřeby *„Jedinci však v ní a skrze ni uplatňují své osobní zájmy a probojujávají se do vrcholných postavení. Ve všech společenských systémech včetně totalitních dominují tendence dostat se k moci a udržet se u ní“*.⁹

Je tedy nutností získání občanů na svou stranu a současně znemožnit nebo co nejvíce poškodit protivníka. Do kategorie politického světa však není zařazeno pouze klamání v oblasti očeřování protistran, ale i klamání ve smyslu předstírané transparentnosti, integrity, komunikaci, konzistenci, otevřenosti a schopnosti řešení problémů, které tíží převážně sociálně slabší komunitu. V případě politického podvádění, klamání a lži je zcela učebnicový souhrn ovlivňování, manipulace a lži vůči společnosti celkově. V mezinárodní politice je možné se pohybovat v téměř totožném prostředí. Ne však tolik agresivním, jako v politice domácí. Zde je spíše spatřována ukázka navazování „přátelských“ vztahů a spolupráce.

Politická scéna a lži v hlavní roli jsou spatřovány v situacích, kdy politik či politický subjekt poskytuje nepravdivé informace, zkresluje fakta

⁸ MLEZIVA, Emil. Encyklopedie lži, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-391-4. s 102

⁹ MLEZIVA, Emil. Encyklopedie lži, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-391-4. s 108

nebo manipuluje s pravdou s cílem dosáhnout určitých politických cílů. Získat výhodu nad konkurencí nebo ovlivnit veřejné mínění. Lež na politické scéně může mít různé formy a může se týkat různých aspektů politiky, včetně volební kampaně, politických rozhodnutí, úředních prohlášení a politických programů. Lež na politické scéně může mít vážné důsledky. Může narušit důvěru veřejnosti v politické instituci a politiky. Taktéž může ohrozit demokratické procesy, tím vést k rozšíření dezinformací a polarizace společnosti. Některé politické lži mohou být zaměřeny na manipulaci s veřejným míněním nebo skrytí skutečných motivací a úmyslů politiků. Politické lži mohou být šířeny prostřednictvím různých médií, včetně sociálních médií, televize, novin a internetu. V dnešní době je důležité, aby občané byli kritičtí vůči informacím, které konzumují, a aby hledali spolehlivé a ověřené zdroje informací. Organizace a instituce, jako jsou nezávislé fakt-checkingové weby a novinářské organizace, hrají klíčovou roli při odhalování a vyvracení politických lží, při poskytování veřejnosti ověřených a objektivních informací. Dochází také k tlaku na politiky, aby byli transparentní a odpovědní za své prohlášení či jednání.

2.5 Vojenské podvádění a lži

Vojenské lži jsou lži nebo dezinformace, které jsou použity v rámci vojenských operací nebo propagandy. Mohou být šířeny jak vojenskými jednotkami, tak i vládními či politickými subjekty za účelem dosažení určitých cílů nebo získání strategické výhody. Vojenské lži mohou mít vážné důsledky a mohou vést k dezinformaci, ztrátám na životech a eskalaci konfliktů.

Od základu věci je nutno říci, že voják je povinen díky vstupu do služebního poměru a složením vojenské přísahy, a dle vojenských předpisů, kterými je vázán povinností poslušnosti plnění rozkazů svých nadřízených. Voják je dále povinen sloužit a plnit své vojenské povinnosti vyplývající i z mezinárodních smluv. Povinnost ochrany v souvislosti se svými spolubojovníky, civilisty a majetkem armády v souladu se zákony válečného práva a etiky. Povinnost loajality ke své zemi, vládě a vojenským autoritám a podporovat, bránit zájmy své země. Voják má dále povinnost respektovat lidská práva, důstojnost a soukromí ostatních osob, včetně nepřátel a zajatců.

V neposlední řadě má povinnost věrnosti k ústavě, své zemi a hájit její základní hodnoty a principy.

V otázce dezinformace ze strany velení vojákům může být lež použita v různých situacích, jako jsou například utajené operace – vojákům jsou poskytovány informace pouze necitlivé v zájmu zachování tajnosti, což může zahrnovat falešné plány útoku, polohy nebo cíle jednotek. Velení též může vojákům poskytovat falešné zprávy o úspěších svých jednotek, aby zvýšilo morálku a sebevědomí vojáků. Voják tedy v rámci vojenské zdvořilosti je povinen uposlechnout rozkaz (v mezích zákona) a důvěřuje nadřízeným.

2.6 Válečné podvádění a lži

Válečné lži jsou nepravdivé informace nebo propagandistické manipulace šířené v průběhu válečných konfliktů, nebo válečného stavu. Tyto lži mohou být použity jako nástroj k manipulaci veřejného mínění, změně vnímání nepřítele nebo k ospravedlnění válečných akcí.

Motivace pro vojáky během válečného tažení může být podporována mnoha faktory, které nejsou založeny zcela na pravdě. Během první nebo druhé světové války se často používalo válečné propagandy k šíření přesvědčení o správnosti válečného úsilí, vytváření obrazu nepřítele jako zla, nebo ohrožení a posilování morálky vojáků. Šířením ideologie a nacionalismu došlo k přesvědčení vojáků cítit spojenectví s národem, ochotu bojovat za jeho obranu a prosperitu, boje za ideály své země. Vojáci bývali vedeni k vlastenectví a oddanosti, díky profesionalitě a oddanosti docházelo k uskutečňování cílů. Motivací však může být i osobní cíl každého vojáka. Touha po uznání a odměně. Všechny motivace mohou být vzájemně propojeny a mohou se lišit v závislosti na jednotlivých vojácích, jejich situaci a kontextu konfliktu. Ne zřídka se ale stávalo a v některých zemích se stále používá k motivaci i nelegální způsob, čímž je použití psychotropních látek, alkoholu, či jiných podpurných látek, které člověka dokáží ovlivnit k vyšší výkonnosti a otupět mysl.

Mezi další neoficiální prostředky ovlivňování vojenských výkonů a kázně mohou mít povahu spojenou se sociálními, emocionálními nebo psychologickými faktory, což bývá zahrnuto například ve skupinové soudržnosti, v tradici

a kultury jednotky, sdílení osobních příběhů, či psychologické manipulaci přímo. Velmi časté je i náboženské přesvědčení, hrozba trestu, přísliby kořisti nebo ideologická indoktrinace. Dá se říci, že v průběhu historie vojáci byli motivováni různými neoficiálními způsoby, které ne vždy odpovídaly oficiálním armádním postupům nebo zákonným normám. Neoficiální způsoby motivace jsou jak pozitivní, tak i negativní.

Ve válečném konfliktu se však můžeme setkat a také setkáváme i s jinými klamavými, lživými či manipulujícími způsoby, jako je například informační a strategická komunikace, kdy se jedná o informační válku.

„Přesné členění informačních disciplín, stejně jako členění jejich obsahu a rozsahu, je vždy předmětem doktríny daného státu. Informační operace jsou jedním z nástrojů strategické komunikace, proto lze mezi jednotlivými disciplínami najít mnoho stejných či podobných charakteristik a zásad. Přesto že se jednotlivé techniky mohou lišit, principy výběru a hodnocení cílových skupin, formulování příběhů, témat a sdělení, stejně jako principy výběru vhodných komunikačních kanálů, jsou u informačních operací obdobné jako u strategické komunikace.“¹⁰

Informační válku můžeme nazývat také kybernetickou válkou nebo hybridní, což je konflikt, ve kterém se bojuje pomocí informací a informačních technologií. Zahrnuje vše z oblasti šíření dezinformací, propagandy, kybernetických útoků, sabotáž elektronických systémů a dalších forem informační manipulace. Informační válka je novodobou formou válčení a je závažným tématem v souvislosti s rostoucím významem digitálních technologií a internetu ve společnosti. Státy, teroristické skupiny, kybernetické gangy a další, kteří mohou využívat ekonomických nebo vojenských cílů. Její povaha může být velmi komplexní a obtížně identifikovatelná, což činí odhalení a obranu proti nim obtížnými úkony pro vlády a organizace.

¹⁰ ŘEHKA, Karel. *Informační válka*. XXI. století. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2770-2. s. 140

2.6.1 Psychologické operace informační války

Při řešení konfliktů a krizí bude stále větší roli hrát informační válka, v níž budou klíčovou úlohu hrát psychologické operace. Nejdále v rozvoji těchto operací jsou relevantní vojenské jednotky v USA a Německu, které již nyní disponují digitálními technologiemi a speciálním softwarem, který efektivně zasahuje do mediálního prostoru. Jeden z hlavních nových úkolů vojenských operací NATO, podle jeho platné Strategické koncepce, spočívá v provádění mírových misí, zejména zadržování násilí a ustanovení míru. Důležitým doplňkem strategie je využití informačních operací, kdy je hrozba použití síly kombinována s diplomatickým, ekonomickým a právním tlakem. Obecně platí, že použití síly by mělo být poslední možností pro dosažení míru. Tento přístup byl uplatněn například během kosovské krize, kdy selhaly všechny ostatní prostředky. Ideální je, aby hrozba použití síly zůstala pouze jako nástroj tlaku. Její realizace může mít kontraproduktivní účinky a přináší s sebou riziko eskalace násilí s nepředvídatelnými následky. Právě nástroje informační války mohou hrát klíčovou roli v úsilí o zabránění skutečného nasazení síly.¹¹

Za složky informační války jsou zpravidla považovány:

- válka vědomostí (knowledge-based-warfare),
- válka velení, řízení a spojů (C3W),
- elektronická válka (EW),
- zpravodajská válka (IW),
- počítačová válka,
- psychologická válka,
- ekonomická válka (ekonomická rozvědka),
- politická a diplomatická válka.

V USA jsou psychologické operace (Psyops) začleněny do konceptu "války velení a řízení" (Command and Control Warfare), což je vnímáno jako vojenský aspekt informační války. Tyto operace se opírají o přesnou a srozumitelnou vojenskou doktrínu psychologických operací (Joint Doctrine for Psychological Operations z 10.7.1996 - JDPO), která zahrnuje následující:

¹¹ [online]. [cit. 2024-03-03]. Dostupné z: [doi:https://www.army.cz/scripts/detail.php?id=770](https://www.army.cz/scripts/detail.php?id=770)

- bezpečnostní operace;
- elektronickou válku;
- fyzické ničení prostředků velení a řízení;
- válečná lest bránící protivníkovi zasahovat skutečné cíle.

Operačním jádrem "psyops" je velení psychologických operací a civilních záležitostí, který je součástí Velení zvláštních sil. Vysílací prostředky se dělí na prostředky pozemní a vzdušné. Klíčovým prvkem je Programovací středisko psychologické války TV-T5 (TV-T5 Psychological Warfare Programming Center), které zahrnuje stanice pro programování a vysílání audiovizuálních programů. Systém TV-T5 byl vyvinut během války v Perském zálivu a vysílal program Hlas Zálivu (Voice of the Gulf). Nedávno byl k tomuto systému přidán lehčí SOMS-B, který se skládá z televizních a rozhlasových vysílačů na vozidlech Humvee. Americký potenciál je znázorněn šesti letouny "EC-130H Commando Solo" (palubní studio rozhlasového a televizního vysílání), připravenými k akci z výšky. Kromě toho "psyops" využívají i méně sofistikované metody, jako je shazování letáků, tlampače na vrtulnících, vozidlech nebo na zádech lidí.¹²

Výzkumné a vývojové práce:

V současné době firma "Thomson CSF Communication" pracuje na čtyřech projektech:

- "Perelman" - systém počítačové podpory pro argumentaci v operační komunikaci.
- "Schopenhauer" - systém počítačové podpory pro vyvracení nepřátelských argumentů.
- "Isocrate" - systém počítačové podpory pro detekci dezinformace, umožňující odhalit nekonzistence v datech, vyváženost v hlášeném obsahu a přesnost argumentů protivníka.

¹²[online]. [cit. 2024-03-03]. Dostupné z:doi:<https://www.army.cz/scripts/detail.php?id=770>

- "Gorgias" - systém počítačové podpory pro vytváření rozčarování s cílem studovat efektivní strategie pro vyvracení protivníkových přesvědčení.

Etika války a mírových operací je dnes středem pozornosti strategických úvah a stává se součástí paradigmatu „informační války“. Spočívá v souborech norem, které jsou respektovány.

2.6.2 Psychologická operace

V odborném jazyce se psychologické operace považují za podpůrný nástroj pro velitele, kteří se snaží ovlivnit postoje dotčených skupin obyvatel za účelem dosažení vojenských cílů. K tomuto účelu využívají rádiové a televizní vysílání, tiskové produkty nebo internet, a nedílnou součástí je osobní kontakt s lidmi.

Používání psychologické manipulace k dosažení politických cílů je známé již od starověku, avšak termíny "psychologická válka" a "psychologické operace" vznikly až v první polovině minulého století. Během 20. století lidstvo zažilo více či méně úspěšné snahy totalitních režimů o absolutní kontrolu mysli vlastního obyvatelstva prostřednictvím propagandy a širokého využití psychologických operací ve válečných konfliktech. Nástup informačních technologií a internetu na přelomu tisíciletí změnil pravidla hry. Již není tak snadné kontrolovat a cenzurovat informační kanály.¹³

Cílem psychologických operací je přimět společnost, abychom jednali bez přemýšlení. Propagandou můžeme být oklamáni, když ji nedokážeme rozeznat. Útočí spíše na city než na rozum. Nástroje propagandy fungují nejlépe tehdy, když nechceme myslet sami za sebe. Jsou svázány s emocemi, které nás nutí zaujmout vyhraněný a nekritický postoj pro něco či proti něčemu, ať už je to národ, rasa, idea, náboženství, politická strana, instituce či druh produktu.¹⁴

¹³ [online]. [cit. 2024-03-03]. Dostupné z:doi:<https://www.army.cz/scripts/detail.php?id=770>

¹⁴[online]. [cit.2024-03-03].Dostupné z:doi:<https://www.vojenskerozhledy.cz/kategorie/znacka/psychologicke%20operace>

3. Detekce lži

Detekce lži je proces identifikace nebo odhalení situací, ve kterých je někdo úmyslně nepravdivý nebo záměrně manipuluje s informacemi. Jedná se o metody a techniky používané k rozpoznání lživých tvrzení, nepravdivých informací nebo zavádějícího chování. Existuje mnoho různých přístupů k detekci lži, včetně psychologických, behaviorálních, technologických a forenzních metod. Tyto techniky mohou zahrnovat pozorování neverbálních signálů, analýzu verbálního chování, použití polygrafu, analýzu forenzních důkazů nebo psychologického profilování. Žádná metoda však není absolutně spolehlivá, detekce lži může být komplexní a náročný proces, který vyžaduje porozumění lidské psychologie a kontextu dané situace.

Odhalení lži není jednoduché, přestože se jedná o popis nějaké skutečnosti či postoje, jenž neexistuje. Většina z nás je přesvědčena, že pozná, když nám partner, děti nebo přátelé lžou. Opak však bývá pravdou. Příčinou jsou dva hlavní faktory: přehnaná sebejistota (předpokládáme, že své blízké dobře známe, a tudíž rozpoznáme příznaky lhaní, kterými se prozradí) a blízkost (věříme těm, kteří jsou nám emočně blízcí). Kombinace těchto faktorů může zapříčinit, že přehlédneme očividné příznaky lži, jež naopak vidí lidé, kteří si zachovají objektivitu, protože nemají ke lháři důvěrný vztah. Díky tomu dokážou přesněji vyhodnotit verbální a neverbální příznaky lhaní.

V rámci normálních mezilidských vztahů máme stálou potřebu a přirozenou schopnost lhát, někdy z pochopitelných důvodů, jindy se záměrem někomu ublížit. Ať již jsou důvody jakékoliv a lži vědomé či nevědomé, existují způsoby, jak některé z nich odhalit. U převážné většiny lidí není lhaní přirozenou reakcí. Jsme nastaveni spíše na důvěřování než na podezírání. Důvěřovat druhým činí život snazším. Než dospějeme k závěru, že nám někdo lže, musíme se nejprve zastavit, dívat se a poslouchat. Pečlivě sledujeme tváře lidí, se kterými mluvíme, pozorujeme jejich neverbální signály a pohyby. Nasloucháme tón jejich hlasu, způsob, jakým mluví, a obsah toho, co říkají. Lidé, kteří dokážou s vysokou přesností odhalovat lži, berou v úvahu nejen to, co je řečeno, ale i pozorování dalších projevů. Když někdo pronese lež, následuje řada reakcí. Některé jsou automatické, jiné jsou vědomě vyvolány lhářem k zakrytí jeho podvodu. Lhaní, stejně jako ostatní verbální či neverbální

projevy člověka, souvisejí s kognitivními, nervovými a emočními faktory. Pro lháře je mnohem náročnější lhát než mluvit pravdu. Vyžaduje to více pozornosti a paměti. Osoba musí mít v paměti různé informace, které kdysi prezentovala, a vědomě s nimi pracovat tak, aby byly vzájemně důvěryhodné. To se může projevit problémy v řečovém projevu, jako je zpomalení nebo zrychlení toku řeči. Lháři často delší dobu váhají, než odpoví na otázku, a dělají více řečových chyb, pokud neměli dostatečný čas na přípravu a promyšlení svého projevu. Důvěryhodnost lži tedy závisí i na řečových schopnostech, které se v průběhu života výrazně mění.¹⁵¹⁶

3.1 Metody detekce lži

Od svých počátků prošel vývoj zjišťování pravdy zásadními změnami, které vedly k zdokonalení technik a zvyšování spolehlivosti. Na začátku byly využívány primitivní metody, jako například zkouška suchou rýží, která má své počátky v Číně. Spočívala v tom, že podezřelá osoba nebyla schopna pozřít zrna suché rýže, což bylo považováno za prokázání viny.

Podobné techniky byly využívány i na Východě, kde se pomocí rýžové mouky vkládané do úst zkoumala míra vylučování slin. Předpokládalo se, že stresovaná osoba, která spáchala trestný čin, by měla přerušené vylučování slin, což by prokazovalo její vinu.

Další primitivní technika spočívala v očíhávání podezřelých osob, přičemž se předpokládalo, že stresovaný pachatel se projeví největším množstvím pocení. S postupem času začaly do procesu zjišťování pravdy promítat poznatky z oborů biologie, psychologie a chemie. Jednou z biologicky orientovaných metod bylo zjišťování pravdy pomocí frekvence srdečního tepu. I když nebyly využívány spolehlivé prostředky pro objektivní posouzení, tyto poznatky poskytovaly racionální základ pro další rozvoj technik.

Od konce 18. století byly vytvořeny podmínky pro zajištění objektivity díky technickému pokroku. První diagnostické přístroje pro zjištění pravdy, jako hydrosphygmometr, začaly být vyvíjeny na základě výzkumů

¹⁵ VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-998-4.

¹⁶ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie lži*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5472-7.

fyziologických ukazatelů. V roce 1921 byl vytvořen první detektor lži s vhodnými charakteristikami pro vyšetřování trestných činů, což představovalo významný krok vpřed.¹⁷

Polygraf

Polygraf představuje zařízení zastupující oblast aplikované psychofyziologie, která se zabývá souvislostmi a změnami v psychickém a fyzickém stavu člověka. Přístroj funguje prostřednictvím snímání signálů a jejich zaznamenávání pomocí čtyř kontaktních bodů na těle člověka umístěných na dvou prstech, hrudi, paži a pasu. Monitoruje tedy několik typů fyziologických veličin současně.

Jeho historie je inovativním vývojem v oblasti detekce lži. Termín "polygraf" pochází z řeckého "poly" (mnoho) a "graph" (psát), což představuje jeho schopnost zaznamenávat mnoho fyzických reakcí během jediného testu složeného ze série položených otázek.

První koncept polygrafu je datován do 19. století, kdy italský lékař Cesare Lombroso začal zkoumat fyzické projevy lhaní. Jeho práce přispěla k pochopení myšlenky, že lhaní bývá spojeno s určitými fyziologickými změnami, jako je zvýšená srdeční frekvence a pocení.¹⁸

Polygraf, jako nástroj k detekci lži se začal rozvíjet až ve 20. století. V roce 1921 John Augustus Larson vynalezl první funkční polygraf, který se stal základem pro další vývoj. V roce 1938 vytvořil Leonarde Keeler vylepšenou verzi Larsonova polygrafu, která zahrnovala měření kožní vodivosti, srdeční frekvence a krevního tlaku. Tento model se stal základem moderního polygrafu. Od té doby byly provedeny další inovace, jako je digitalizace a automatizace procesu. Nicméně, polygraf zůstává kontroverzním nástrojem a je často kritizován pro svou nepřesnost, náchylnost k omylům. Některé země ho používají při vyšetřování kriminálních případů a provádění bezpečnostních prověrek, zatímco jiné země ho zakazují nebo omezují jeho použití kvůli těmto obavám.

¹⁷ NIKODYMOVÁ, Eva. <i>Detektor lži v kriminalistice</i> Online. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta. 2018. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/rh73p/>. [cit. 2024-04-22].

¹⁸ NATIONAL RESEARCH COUNCIL U.S. The Polygraph and Lie Detection. 1. ed. Washington, D.C.: National Academies Press, 2003, 416 s.

Spojené státy americké se staly zemí s největším rozvojem a využíváním detektoru lži a polygrafu, které byly aplikovány v mnoha oblastech, včetně trestního práva a soukromého sektoru. Naopak využití detektoru lži v Československu a později v České republice bylo nižší a zpožděné, ačkoli se postupně zvyšovalo. Stále však platí, že použití polygrafu v trestním právu není zákonem stanoveným důkazním prostředkem. Může být použit při výpovědi u OČTŘ, avšak pouze se souhlasem vyslýchaného.

Reidova metoda

Reidova metoda je metoda široce používaná ve Spojených státech. Jedná se o systém výslechů používaných policejními odděleními. Na vývoji Reidově techniky se podílelo více než 500 000 odborníků v oblasti vymáhání práva a bezpečnosti, a je opatřena registrační ochrannou známkou společnosti John E. Reid and Associates, Inc. z roku 1974.

Metoda je složena ze dvou alternativních technik výslechu, kterými jsou:

- 1) Příprava a plánování, zapojení a vysvětlení, vyúčtování, uzavření a vyhodnocení (PEACE). Méně konfrontační metoda používaná v Anglii.
- 2) Kinesic Interview, metoda, která se zaměřuje na rozpoznání podvodu.

Reidova technika má tři složky, kterými jsou faktická analýza, rozhovor a výslech.

Faktická analýza je:

induktivní přístup, při kterém je každý jednotlivý podezřelý hodnocen na základě konkrétních pozorování týkajících se trestného činu. Věcná (faktická) analýza tak nespolesá pouze na analýzu místa činu, ale také na informace o každém podezřelém. Aplikace faktické analýzy vede k určení odhadu pravděpodobné viny nebo nevin konkrétního podezřelého na základě takových faktorů, jako je biologický a sociální status podezřelého (pohlaví, rasa, povolání, rodinný stav atd.), příležitost a přístup ke spáchání trestného činu, jejich chování před a po trestném činu, jejich motivace a sklon k páchání trestného činu, hodnocení fyzických a nepřímých důkazů. Faktická analýza je také určena k „identifikaci charakteristik podezřelého a trestného

činu, které budou užitečné při výslechu podezřelého, který je považován za vinného,“ jako je motiv nebo typ osobnosti podezřelého.

Rozhovor s analýzou chování:

Behavior Analysis Interview (BAI) je neobviňující rozhovor ve formě otázek a odpovědí, který zahrnuje jak standardní vyšetřovací otázky, tak „strukturované, chování provokující“ otázky, které mají vyvolat symptomy chování nebo klamu u dotazované osoby. Položením základní otázky zjistíme osobní informace o podezřelém, to umožní vyšetřovateli posoudit „normální“ verbální a neverbální chování podezřelého. Poté následuje „chování provokující“ otázky, které mají „vyvolat různé verbální a neverbální reakce u pravdivých a klamavých podezřelých“. V této fázi jsou rovněž položeny některé vyšetřovací otázky.

BAI poskytuje:

- objektivní kritéria pro posouzení pravdivosti podezřelého prostřednictvím vyhodnocení odpovědí na chování provokující a vyšetřovací otázky;
- usnadňuje případné výsledky vinných podezřelých tím, že během neobviňujícího BAI¹⁹ navazuje pracovní vztah s podezřelým a rozvíjí přehled o podezřelém a jeho zločinu, což usnadňuje formulaci výslechové strategie.

Výslech:

Výslech by měl být proveden pouze tehdy, kdy je vyšetřovatel přesvědčen o zapojení podezřelého do vyšetřované záležitosti. Reidova vyslýchací technika zahrnuje devět kroků, které jsou stručně popsány níže:

1. **Pozitivní konfrontace:** Vyšetřovatel informuje podezřelého, že důkazy ukazují na jeho vinu. Pokud je vyšetřovatel přesvědčen o vině osoby, mělo by být toto sdělení jednoznačné.

¹⁹ Vrij, A. (2008). Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities. Velká Británie: Wiley.

2. **Vývoj tématu:** Vyšetřovatel nabízí morální ospravedlnění pro trestný čin, například přenesení morální viny na někoho jiného nebo na vnější okolnosti. Téma je prezentováno monologicky a empaticky.
3. **Vyřizování odmítnutí:** Pokud se podezřelý pokusí popřít obvinění, vyšetřovatel by měl takové pokusy odrazovat. Reidova metoda uvádí, že nevinní podezřelí mají tendenci okamžitě a jednoznačně obvinění odmítnout, na rozdíl od vinných podezřelých, kteří častěji žádají o povolení mluvit.
4. **Překonávání námitek:** Pokud podezřelý neuspěje v popření obvinění, často vznesе námitky na podporu své nevinny. Vyšetřovatel by měl tyto námitky přijmout jako pravdivé a použít je k dalšímu rozvíjení tématu, namísto polemizování s podezřelým.
5. **Získání a udržení pozornosti podezřelého:** Vyšetřovatel musí udržet pozornost podezřelého na tématu vyšetřování, a ne na trestu. Může snížit fyzickou vzdálenost mezi sebou a podezřelým, a nasměrovat téma na pravděpodobné alternativní komponenty.
6. **Zvládání pasivní nálady podezřelého:** Vyšetřovatel by měl intenzivněji prezentovat téma a zaměřit se na hlavní důvody, které nabízí jako psychologické ospravedlnění. Dále by měl projevovat porozumění a sympatie, když naléhá na podezřelého, aby řekl pravdu.
7. **Položení alternativní otázky:** Vyšetřovatel předloží dvě možnosti, které předpokládají vinu podezřelého a rozvíjí je jako logické rozšíření tématu. Jedna z možností by měla nabízet lepší ospravedlnění pro zločin (např. „Naplánovali jste si to, nebo to bylo impulzivní?“). Po otázce může následovat podpůrné prohlášení, které podezřelého povzbudí k výběru přijatelnější alternativy.
8. **Nechat podezřelého ústně vyličit podrobnosti trestného činu:** Po přijetí jedné strany alternativy (přiznání viny) by měl vyšetřovatel okamžitě reagovat posilujícím prohlášením. Poté se snaží získat krátký ústní přehled základních událostí, než položí podrobnější otázky.
9. **Přeměna ústního doznání na písemné:** Vyšetřovatel musí ústní přiznání převést na písemné nebo zaznamenané. Důležité je vyhnout se sugestivním otázkám a používat vlastní jazyk podezřelého.

Rozlišování pravdy nebo podvodu

Jedním z klíčových aspektů Reidova přístupu je školit vyšetřovatele tak, aby rozpoznali, kdy podezřelý lže, například analýzou neverbálního chování během úvodního rozhovoru. Otázkou je, zda takový výcvik může skutečně zvýšit schopnost vyšetřovatelů rozeznat lži.²⁰

Falešná přiznání

Při využití Reidovi metody je možné výsledkem dosáhnout falešnému přiznání:

1. **Nesprávná klasifikace:** Policie mylně považuje pravdivé podezřelé za klamající.
2. **Donucování:** Včetně psychologické manipulace.
3. **Kontaminace:** Předložením neveřejné informace podezřelému a ten je začleněn do svého přiznání.

MÍROVÁ METODA

V Anglii policie obecně používá méně konfrontační metody pohovorů a výslechů než ve Spojených státech. Metoda, známá jako PEACE (Příprava a plánování, Zapojení a vysvětlení, Vyúčtování, Uzavření a Vyhodnocení), je zaměřena na umožnění podezřelému nerušeně vyprávět svůj příběh před předložením jakýchkoli nesrovnalostí nebo rozporů s jinými důkazy. Vyšetřovatelé mají zakázáno klamat podezřelé během rozhovoru.

Následující informace o krocích metody PEACE pocházejí z Autorizované odborné praxe (APP), národního orgánu pro policejní práci ve Spojeném království.²¹

1. **Příprava a plánování:** Vytvoření písemného plánu pohovoru se zaměřením na cíle a pořadí otázek. Plán by měl zahrnovat dobu,

²⁰ REID, John E. *Criminal Interrogation and Confessions*. Massachusetts, USA: Jones & Bartlett Learning v Burlingtonu, 2003. ISBN 13: 978-1449691103

²¹ SHEPHERD, Eric a GRIFFITHS, Andy. *Investigative Interviewing: The Conversation Management Approach*. Oxford University Press. USA, 1998. ISBN 9780192843692

po kterou byl podezřelý ve vazbě, témata k pokrytí a body nutné k prokázání trestného činu nebo poskytnutí obhajoby.

2. **Zapojení a vysvětlení:** Aktivní naslouchání a navázání vztahu s jednotlivcem. Vysvětlení důvody a cíle rozhovoru, společně s popisem rutiny a očekávání procesu.
3. **Vyúčtování:** Pokládání vhodných otázek a aktivní naslouchání z důvodu získání podrobné výpovědi dotazovaného. Otázky by měly být jasné a bez žargonu, aby pomohly objasnit a rozšířit výpověď.
4. **Uzavření:** Fáze uzavření by měla být plánovaná tak, aby nedošlo k náhlému ukončení rozhovoru. Tazatelé by měli shrnout popis událostí od dotazovaného, což umožní dotazovanému objasnit a klást otázky.
5. **Vyhodnocení:** Vyhodnocení a posouzení rozhovoru se shodami ve vyšetřování jako celkem. Určení, zda jsou nutné další kroky, a zhodnocení svého vlastního výkonu.

KINEZICKÝ ROZHOVOR

Metoda Kinesic Interview zahrnuje analýzu chování člověka za účelem posouzení podvodu, podobně jako Reidova technika. Kinezika studuje neverbální komunikaci. Stan B. Walters popisuje dvě fáze tohoto procesu: „Fázi praktické kinesické analýzy“ a „Fázi praktického kinezického dotazování“.

Během fáze analýzy tazatel pozoruje a analyzuje chování subjektu, aby určil pravdivé a klamavé chování, nebo identifikoval oblasti, které vyžadují další pozornost prostřednictvím slovního dotazování. Walters popisuje čtyři základní fáze rozhovoru: orientace, vyprávění, křížový výslech a řešení²².

Vyšetřovatel přizpůsobuje výslech konkrétnímu subjektu na základě informací získaných v první fázi. Během výslechu se vyšetřovatel snaží „prolomit cyklus podvodu“ a konfrontovat negativní emocionální stavy podezřelého. Walters nastiňuje různé výslechové strategie pro různé typy osobností.

²²Národní asociace certifikovaných vyšetřovatelů podvodů. (2001). Používání stresu: Techniky kinezického rozhovoru mohou odhalit pravdu. Bílý papír, 15(2), 27-29. NCJ 188590.

Walters také uvádí více než 30 praktických kinezických principů, které vedou vyšetřovatele v tomto procesu. „Prvním a nejdůležitějším“ principem je, že „Žádné kinezické chování, verbální nebo neverbální, nedokazuje, že osoba je pravdivá nebo klamavá“. Další principy zahrnují obecná prohlášení o lidském chování a konkrétní techniky rozhovoru nebo výslechu.²³²⁴

ANALÝZA HLASU

Analýza hlasu, jako metoda detekce lži, se začala rozvíjet v 60. letech 20. století. Prvotní technologie byly vyvinuty pro vojenské a zpravodajské účely. Metoda měří změny v hlasových charakteristikách, které mohou být spojeny s emocionálním stresem způsobeným lhaním. Analyzují se různé aspekty hlasu, jako je frekvence, modulace a rychlost řeči. Analýza hlasu je kontroverzní a její spolehlivost je předmětem debat. Některé studie uvádějí přesnost okolo 65-85 %, ale výsledky se velmi liší v závislosti na použité technologii a podmínkách testování.²⁵

BEHAVIORÁLNÍ ANALÝZA MIKROVÝRAZU

Behaviorální analýza a studium mikrovýrazů byly popularizovány v 70. letech 20. století prací psychologů jako Paul Ekman, který identifikoval univerzální výrazy obličeje spojené s emocemi. Metoda spočívá v analýze neverbálních projevů, jako jsou mimika, gesta a mikrovýrazy, které mohou prozradit emocionální reakce na lhaní. Trénovaní odborníci sledují tyto subtílní signály při rozhovoru. Behaviorální analýza může být velmi účinná, když ji provádějí zkušení profesionálové. Přesnost se však může lišit a spoléhat se na lidskou interpretaci, může vést k chybám. Celková spolehlivost se odhaduje mezi 60-80 %.

²³ <https://www.youtube.com/playlist?list=PLiwmnspkBMhBTfVGAiArx-T7iIKVShc9>[online]. [cit. 2024-07-04].

²⁴ WALTERS S. B. (2003). *Principles of Kinesic Interview and Interrogation* (2nd ed.). CRC Press

²⁵ Vrij, A. (2008). *Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities*. Velká Británie: Wiley.

METODA COUNTERMEASURES OD72018

Okulárně-motorický test klamu představuje inovativní metodu pro detekci lži, která by mohla doplnit nebo dokonce nahradit polygraf při testování uchazečů o zaměstnání a screeningu současných zaměstnanců různých vládních agentur. Tato studie se jako první pokusila adaptovat ODT do českého prostředí. Výsledky studie naznačují, že i přes podobnost češtiny a slovenštiny existuje výrazná interakce mezi těmito jazyky. V budoucím výzkumu by proto měla být pro ODT používána výhradně česká populace s českými subjekty.

Projekt se zaměřuje na přizpůsobení nové metody detekce lži (Ocular-Motor Deception Test) pro české prostředí. Tato metoda využívá experimentální design k odhalení lži na základě čtecích pohybů a okulomotorických dat získaných pomocí zařízení na sledování očí. Hlavním cílem projektu je otestovat účinnost ‚countermeasures‘ (technik a strategií k překonání testu) na validitu této metody. Uvedený projekt je zpracováván pod záštitou Masarykovy univerzity. Jedná se o Okulomotorický test, jehož autory jsou výzkumníci z University of Utah v USDA (tým vedený Dr. Johnem C. Kircherem. Komerční využití testu a jeho duševní vlastnictví aktuálně náleží společnosti Converus. Studie představuje pilotní experiment využívající 2 x 2 x 3 smíšený faktoriální design k testování hypotézy. Projekt je stále v živém stavu a je ve fázi zkoumání. Jedná se konkrétně o odolnost ODT vůči tzv. „Countermeasures“, tedy strategiím sloužícím k překonání testu.²⁶

FUNKČNÍ MAGNETICKÁ REZONANCE (fMRI)

Použití fMRI pro detekci lži je relativně novým přístupem, který se začal rozvíjet v 90. letech 20. století s pokroky v neurovědě a zobrazovací technice. Metoda fMRI měří mozkovou aktivitu tím, že detekuje změny v průtoku krve. Předpokládá se, že lhaní vyžaduje větší kognitivní úsilí než pravdomluvnost, což se projeví zvýšenou aktivitou v určitých oblastech mozku. fMRI má potenciál pro vysokou přesnost, přičemž některé studie uvádějí přesnost

²⁶ KUPCOVÁ, Monika. Ocular-Motor Methods for Detecting Deception: Effect of Countermeasures. Diplomová práce. Praha: Masarykova Univerzita, 2017.

až 90 %. Nicméně, fMRI je nákladná, vyžaduje složité zařízení a její praktické použití pro rutinní detekci lži je omezené.

Srovnání spolehlivosti jednotlivých metod k detekci lži

Metoda	Historie	Spolehlivost
Polygraf	Začátek 20. století	80-90%
Analýza hlasu	60. léta 20. století	65-85%
fMRI	90. léta 20. století	90%
ODT	Stále ve výzkumu	80-86%
Behaviorální analýza	70. léta 20. století	60-80%

Tabulka č. 1 - zdroj: vlastní

Každá metoda detekce lži má své výhody a nevýhody. Polygraf a analýza hlasu jsou běžně používané, ale jejich spolehlivost je často zpochybňována. fMRI nabízí vysokou přesnost, ale je drahá a nepraktická pro rutinní použití. ODT a behaviorální analýza představují nové a inovativní přístupy, které mohou doplnit nebo nahradit tradiční metody, ale vyžadují další výzkum a ověření jejich účinnosti.

3.2 Reakce na lež a její symptomy

Při vyslovení lži se projevují emoční reakce, kdy lhář si uvědomuje, co udělal. Pokud jde o zkušeného lháře nebo opakovanou a nepovšimnutou lež, nastane pouze mírná emoční odezva. Avšak při závažné lži, kterou lhář nemá zvládnutou, nebo při lži, která by mohla mít závažné důsledky po odhalení, následuje výrazná emoční reakce. To může vyvolat pocit viny, strach a podrážděnost, ale i vzrušení z možného úspěchu jednání. Síla emocí závisí na okolnostech a také na osobnosti jedince. Vzrušení a strach mohou vést k projevům stresu, jako je zvýšený pohyb těla, změny v hlase a váhání v řeči. Fyziologické reakce mohou zahrnovat zúžené zornice, častější mrkání a změnu tónu hlasu. Na emoční reakci reaguje nervová soustava, což může vyvolat stresovou reakci. Tělo lháře spontánně reaguje uvolňováním adrenalinu, což se projeví například poklepáváním prsty, nervózním pohráváním si s prsty

nebo jinými předměty, příliš rychlým tempem mluvení a rychlými pohyby očí. Tyto projevy se označují jako "příznaky lhaní". Nicméně existují jedinci, kteří jsou schopni lhát obratně a přesvědčivě, aniž by projevovali jakékoliv vnější příznaky nervozity. Vystupují suverénně a lžou s lehkostí, s radostí. U těchto jedinců je zapotřebí k odhalení lži použít jiná vodítka než ty spojené s nervozitou, jako jsou například obsahové rozpory v jednotlivých výpovědích. Ve třetí fázi se lhář snaží zamaskovat příznaky lhaní. Například pevně svírají desku stolu, aby zabránili nervóznímu pohrávání s prsty, mají překřížené kotníky a nohy zapřené o židli, aby omezili jejich pohyb, a obnovují oční kontakt. Ovládání příznaků lhaní umožňují nervové dráhy, které zprostředkovávají přenos informací o konkrétních projevech chování mezi mozkem a ostatními částmi těla. Při odhalování lži bychom se měli zaměřit na oblasti těla, které není snadné ovládat a nemají tolik pod kontrolou lháře, jako například velikost zornic či mikrovýrazy. Nejčastěji pokládáme za příznaky lhaní omezení očního kontaktu, pohyb očí, manipulace s prsty nebo jinými předměty a nadměrné pocení. Avšak spoléháme-li pouze na to, že několik těchto příznaků jsou indikátory lži, může se stát, že lež nesprávně vyhodnotíme a považujeme lháře za nevinného nebo naopak nevinného za lháře. U většiny jedinců se po vyslovení lži objevují určité znaky, které jsou zřetelnější při větší kognitivní zátěži nebo při intenzivnějších emocích. Tato pravidla však neplatí vždy. Patologičtí lháři věří svým lžím a mají obtíže rozlišit realitu od fantazie. Emoční aspekt je u nich potlačený nebo úplně chybí, což komplikuje odhalení příznaků lhaní. Další obtížnou skupinu tvoří jedinci, kteří si svou lež natrénovali a opakovaně ji prezentují. Jejich reakce působí plynuleji, protože nemusí vymýšlet nové lži, a emoční projevy jsou méně intenzivní, neboť se s opakovanou lží stali odolnějšími vůči emocím. Příznaky lhaní musíme brát v kontextu toho, co člověk říká nebo dělá. Důležité je vzít v úvahu běžné chování jedince, když mluví pravdu. Jakmile toto zjištění máme, můžeme hodnotit všechny jeho projevy a jednání na základě tohoto měřítka.

Lež se také projevuje skrz celotělové pohyby. Za stresových situací, když osoba lže, nervový systém nutí lháře k častějším pohybům. Často je možné pozorovat poposedávání, změny polohy těla, pohyby nohou a rukou,

poklepávání prsty. Protože lhář je si těchto gest vědom, snaží se je potlačit a minimalizovat.²⁷

Dílčí závěr:

Ať už chceme rozebírat jakoukoliv oblast a odhalovat jednotlivé podvodné, manipulativní nebo lživé chování, proč se tomu tak děje, co je motivací, nebo příčinou a cílem, vždy zjistíme fakt, že lež, podvody a klamavé chování, zatajování, dezinformace se dají rozebírat, zkoumat ve všech částech a odvětví lidského života. Jedná se o velmi rozsáhlé téma, které bude nabízet stále nová zjištění a nová témata pro zkoumání.

4. Pravda

Pravda je koncept, který se často chápe jako stav nebo vlastnost informace, která odpovídá skutečnosti. Je to stav, kdy informace, tvrzení nebo fakt odpovídá tomu, co se skutečně stalo, existuje nebo je pravdivé. Pravda je tedy opakem lži a ztotožňuje se s objektivní realitou.

*„Pravda (z řec. alétheia, lat. veritas) je jedním z ústředních a také nejobsáhlejších témat filozofie a představuje základní hodnotu poznání“.*²⁸

*„S důvěřivou samozřejmostí čekáme, že pravda nám vyjde vstříc, až ji budeme hledat; jsme přesvědčeni, že nám ukáže správný směr a že nás bude provázet životem. Avšak, kdykoliv vyjdeme ze své samoty do světa – a nemusíme jít ani daleko – spolehlivě dřív či později se střetneme se lží či přetvářkou, lstí, podvodem a dalšími, kteří patří do početného kolektivu klamání. Často ale vůbec ani nevíme, s kým jsme se potkali, neboť chtějí zůstat nepoznány“.*²⁹

Pravda může být subjektivní, což znamená, že může být vnímána různými lidmi různě a závisí na jejich perspektivě, zkušenostech a interpretaci událostí. Pravda je základním principem v mnoha oblastech lidského života, včetně vědy, filozofie, v práve a etice, a je považována za důležitou hodnotu pro vytváření a udržení důvěryhodných vztahů, fungování společnosti.

²⁷ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie lži*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5472-7. s. 24

²⁸ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie lži*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5472-7. s. 24

²⁹ MLEZIVA, Emil. *Encyklopedie lži, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-391-4. s 15

³⁰„Při snaze o pochopení fenoménu lhaní jsme již u definice lži narazili na důležitou terminologickou otázku, a sice, co je pravda. Pravda je jedním z ústředních a také nejoblíbenějších témat filozofie a představuje základní hodnotu poznání.

Pravda není úplným protikladem lhaní, spíše se jedná o dva body jednoho kontinua, na němž tedy nutně existují body, které nepředstavují pravdu, ani lež.“

³⁰ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie lži*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5472-7. s. 24

II. Praktická část

5. Úvod do praktické části

V teoretické části diplomové práce byla provedena studie dostupných literárních zdrojů, ve kterých byly popsány jednotlivé typy a druhy podvádění, lži, manipulace a ovlivňování lidí nebo celé společnosti ve vybraných kategoriích. Z výzkumných zdrojů bylo zjištěno, že se se lží setkáváme úplně všude. Lež je součástí lidského žití a ovlivňuje nás na každém kroku. Někdy se setkáváme s klamavým jednáním pozitivním, tedy morálním, společensky přijatelným, někdy zas negativním a cíleným.

Zkoumaná problematika je však z pohledu života logická a přirozená. Stačí se zamyslet nad jednáním zvířat. I v jejich světě je klamavé i manipulativní jednání běžnou součástí života. Zvířata používají také různé techniky a chování k dosažení svých cílů. U lovu potravy, obranou před predátory nebo získání partnera pro rozmnožování. Jejich strategie používají v rámci zvířecích možností, ale stále můžeme říci, že se jedná o různé formy klamu. Maskování, zastrašování, manipulace nebo boj o pozice a přežití. Zvířecí formy klamavého jednání jsou důležité pro přežití a reprodukci v jejich přirozeném prostředí, mnohdy fascinujícím příkladem evoluční adaptace.

Z lidského hlediska se jedná o mnohem promyšlenější a propracovanější formu.

Stačí se pozastavit nad dílem Daleho Carnegia „Jak získávat přátele a působit na lidi“ a je zcela zřejmé, že lidstvo samo se učí co nejúčinněji působit na ostatní. Manipulovat s nimi a ve své podstatě se jedná o proces získávání své vlastní výhody a užitku z ní.

Definice lži převážně zdůrazňují záměr lhaní jako úmyslné zatajování pravdy za účelem vědomého klamání druhého. Ačkoli lhaní obecně vnímáme jako nemorální a ve většině případů ho odsuzujeme, je důležitou součástí mezilidské komunikace a není vždy motivováno pouze sebeprosazením, ale může sloužit i vyšším společenským cílům, které udržují rovnováhu v komunitě a mezilidských vztazích. Existuje mnoho forem lži a lidé mají různou toleranci k nim. Každý má jiný názor na to, co je považováno za lež a reaguje na ni odlišně. To vše závisí na naší definici lži, její intenzitě a charakteru,

ale také na našem výchovném prostředí, osobních přesvědčeních, preferencích a hodnotách. Záměrné šíření klamných informací a odmítání pravdy představuje jádro lhaní. Téměř všichni lidi lžou, přehánějí, vymýšlejí, zapírají, popírají a často to dělají automaticky, aniž by potřebovaly instrukce nebo povzbuzení. Jednoduše, lhaní je běžná součást zkušeností. Nicméně ne všechny lži jsou stejné. Porozumění lidskému lhaní zahrnuje pochopení motivací, které každého jednotlivce ke lhaní vedou. Lži se vyvíjejí spolu s ostatními aspekty osobnosti a charakteru, a proto je nutné brát v úvahu věk člověka a formu lhaní.

I když „lež má krátké nohy“, může s nimi často dojít velmi daleko. Její odhalení není jednoduché, i když popisuje zkušenost či postoj, který neexistuje. Většina lidí věří, že pozná, když druhí lžou.

Do praktické části diplomové práce jsem zařadila dotazník, který vyplnilo 45 respondentů v termínu od 27. února 2024 do 3. března 2024. Na základě jejich odpovědí je zpracováno vyhodnocení.

Pro lepší přehlednost jednotlivých faktů z teoretické části, které aplikuji ve výzkumu, shrnuji a zasadím do života široké veřejnosti, kde získám reálné odpovědi na výzkumné otázky, což je cílem diplomové práce.

Ve strukturovaném dotazníku jsem použila následující soubor otázek:

- 1) Myslíte si, že lež a klam patří do každodenního života?
- 2) Myslíte si, že patří lež do profesního života?
- 3) Tolerujete používání bílých lží?
- 4) Vy sami užíváte bílých lží ve své komunikaci s druhými?
- 5) Poznáte, kdy Vám druhý člověk lže?
- 6) Používáte Vy osobně lež nebo poupravenou pravdu k tomu, abyste získal/a pro sebe výhodnější situaci?
- 7) Jste nebo si myslíte, že byste byl/a dobrý lhář?
- 8) Jak často používáte lež ve svém každodenním životě?
- 9) Myslíte si, že jsou profese, kam lež patří a kde se běžně používá?
- 10) V jakých profesích se podle Vás lež běžně používá?
- 11) Dokážete si ospravedlnit svou vyřčenou lež a vyrovnat se s ní?
- 12) Dovedete se vyrovnat s tím, že Vám Vaše blízké okolí lže?

- 13) Dovedete se vyrovnat s tím, když Vám někdo ve Vaší profesi lže?
- 14) Myslíte si, že většinová společnost je pravdomluvná?
- 15) Myslíte si, že Vaše blízké okolí Vám běžně lže?
- 16) Kolikrát za den si myslíte, že používáte lež, polopravdu nebo bílé lži?
- 17) Lžete svému partnerovi/partnerce?
- 18) Lžete svým dětem?
- 19) Myslíte si, že použití lži může být správné?
- 20) Doporučil/a byste někomu použít lež?
- 21) Sliby, o kterých víte, že je s velkou pravděpodobností nesplníte, berete jako lež?
- 22) Jak reagujete na sliby, které Vám dají druhí s úmyslem je nesplnit?
- 23) Je podle Vás důvěryhodnost klíčová při jednání se svým protějškem?
- 24) Jak často si sami sobě namlouváte věci, které nejsou pravda?
- 25) Z jakých důvodů si sami sobě namlouváte skutečnost, která nejsou pravdou?

5.1. Cíl dotazníkového šetření

Cílem výzkumu dotazníkového šetření je získání odpovědí na výzkumné otázky, kterými jsou:

V1: Jsou si lidé vědomi existence lži a podvádění v každodenním životě?

V2: Považují lidé klamné chování za běžné a etické, jež je v souladu s morálkou?

V3: Ve kterých oblastech nejčastěji lidé vnímají přítomnost lži?

5.2 Použitá metoda

Při provádění výzkumného šetření jsem se využila kvantitativní metodu, která pracuje s numerickým měřením konkrétních aspektů sledovaného jevu. Tato metoda je založena na určité vědecké teorii, která poskytuje základ pro řešení výzkumného problému.

V rámci prezentovaného výzkumu byla použita metoda anonymního dotazníku. Dotazník představuje soubor otázek, které respondenti čtou, interpretují a následně na ně odpovídají. Slouží jako nástroj ke získání informací o osobních postojích k aktuálním událostem a hodnotových preferencích. Konkrétní dotazník použitý v rámci výzkumného šetření diplomové práce obsahuje 25 otázek. Tyto otázky byly formulovány jako uzavřené. Uzavřené otázky nabízejí respondentům předem definované možnosti odpovědí, z nichž si musí vybrat. Při tvorbě dotazníku jsem kladla důraz na jeho přehlednost, jednoduchost, srozumitelnost a relevantnost otázek.

5.3 Vyhodnocení dotazníkového šetření

Vyhodnocení dotazníkového šetření naznačuje zajímavé trendy a názory respondentů na otázku lži. Přibližně 80 % respondentů souhlasí s tím, že lži jsou přítomné a používají je, ať už z pozitivních nebo negativních důvodů. Tento výsledek spatřuje poměrně vysokou míru akceptace a používání lží v běžném životě, což je zajímavý aspekt a poukazuje na rozšířenost tohoto jevu.

Na druhou stranu, 20 % respondentů s přítomností lží nesouhlasí a nepoužívá ji. Tento menší podíl respondentů, kteří odmítají lhaní, představuje opačný extrém a naznačuje, že někteří lidé se drží pevných morálních principů a odmítají lhaní bez ohledu na okolnosti.

Je zajímavé, že v otázce, kde je lež považována za nemorální a nepatřící do života, dochází k rozkolu a většina respondentů souhlasí s faktem, že lži jsou běžnou součástí života. To může naznačovat rozpor v názorech respondentů, nebo možná nesrovnalost v interpretaci pojmu "lži" a jeho morálního hodnocení.

Zjištění odhalují, že lži jsou rozšířeným jevem v lidské společnosti, přičemž většina respondentů indikuje, že lži jsou běžnou součástí života. Nicméně je důležité si uvědomit, že existence a používání lží může být ovlivněno subjektivním vnímáním jednotlivců, jejich osobními morálními hodnotami.

Vyhodnocení dotazníkového šetření ukazuje značné rozpory ve vnímání lží v různých sférách společnosti. Přesto ale existuje většinová shoda názorů na oblast, kde se lži nejčastěji vyskytují. Největší podíl lží vnímají v politice. Tento výsledek není překvapivý, neboť politické prostředí je často spojováno s manipulací, překrucováním informací, klamáním ve snaze získat moc nebo podporu veřejnosti.

Na druhém místě se umístila reklama. Zjištěný výsledek lze interpretovat jako důsledek rostoucího skepticismu vůči reklamním sdělením a manipulativním technikám, které jsou v reklamě často používány.

Na třetím místě se umístila média. Což je odrazem vnímání médií jakožto prostředku šíření informací, který může být náchylný ke zkreslení a manipulaci, ať už záměrně nebo neúmyslně.

Díleční závěr: Na základě výzkumných otázek, které jsme si kladli v rámci této studie, lze učinit následující závěry:

Dotaz na to, zda si lidé jsou vědomi existence lží v každodenním životě, byl potvrzen výsledky provedeného výzkumu. Respondenti se ve většině případů vyjádřili, že si jsou vědomi přítomnosti lží a klamavého jednání ve svém okolí.

Otázka týkající se lží, zda považují lidé klamné chování za běžné, etické a v souladu s morálkou, ukázala studie, že většina respondentů s tímto tvrzením souhlasí, ačkoli existují drobné výjimky. Tato odpověď naznačuje určitý stupeň akceptace klamavého jednání, avšak s určitými morálními rezervami.

Výzkum také odhalil, že lidé nejčastěji vnímají přítomnost lží v politice. Tato odpověď potvrzuje, že politická sféra je často spojována s klamavým jednáním a nedůvěrou veřejnosti.

Celkově lze říci, že výsledky mé studie poskytly důležité poznatky o vnímání a akceptaci lži v každodenním životě, a ukázaly také oblasti, kde je klamavé jednání nejčastěji vnímáno.

Cíl mé diplomové práce byl splněn. Navrhovaná řešení jsou z důvodu různorodosti názorů a postojů ke lžím a pro získání přesnějšího pochopení používání lží provést další studii, která se bude zaměřovat na definici lži a skutečnost, co lidé sami za lež považují. Studie zaměřená na definici lží a názory lidí by mohla poskytnout ucelenější pohled na to, co lidé považují za lži a co nikoli. Další studie by mohla vést k lepšímu porozumění motivacím a kontextům, ve kterých lidé lžou, a k informovanějším závěrům o používání lží v lidské společnosti.

6. Vyhodnocení metod k detekci lži

Diplomovou práci jsem ve své praktické části rozšířila o komparaci metod k detekci lži. Vybrané metody jsou: Polygraf, Reidova metoda, Mírová metoda, Kinezický rozhovor a metoda Countermeasures OD72018.

6.1 Komparace

Detekce lži je klíčovým nástrojem v oblasti kriminalistiky, psychologie a bezpečnostních studií. Metody, které se používají k identifikaci lži, se liší ve svém přístupu, teoretickém základu a praktické aplikovatelnosti. Komparace v mé diplomové práci se zaměřuje na Polygrafii, Reidovu metodu, Mírovou metodu, Kineziologický rozhovor a Metodu ODT (countermeasures). Cílem je porovnat uvedené metody na základě jejich spolehlivosti, etických otázek, zranitelnosti vůči protiopatřením a praktické aplikovatelnosti.

6.2 Spolehlivost

Spolehlivost je jedním z nejkritičtějších faktorů při hodnocení účinnosti metod detekce lži. Polygrafie, která měří fyziologické reakce jako srdeční frekvenci, krevní tlak, dýchání a kožní vodivost, má kontroverzní pověst. Přesnost polygrafie při detekci lži je variabilní a dosahuje pouze 70-90 %. Rozptýl je způsoben faktem, že fyziologické reakce bývají vyvolány nejen lží,

ale také stresem, úzkostí nebo dokonce nevinností, což vede k falešně pozitivním výsledkům.³¹³²

Reidova metoda se zaměřuje na chování a psychologický tlak. Má tendenci být efektivní při získávání přiznání, avšak určitá efektivita může být na úkor pravdivosti přiznání. I Reidova metoda však není plně spolehlivá a na základě výzkumů je třeba vnímat faktory, které jsou vedoucí k falešným přiznáním. Především u zranitelných skupin, kterými jsou mladiství nebo osoby s mentálními poruchami. Gudjonsson také zmiňuje, že Reidova metoda je nevhodná pro dlouhodobé výsledky, kde je vyšší předpoklad výskytu rizika falešného přiznání.³³³⁴

Mírová metoda, založena na kognitivních přístupech a spolupráci subjektu, je považována za spolehlivější při získávání přesných informací. Podle Fishera a Geiselman je metoda méně invazivní, zaměřuje se na posílení paměti a rekonstrukci událostí, což přispívá k větší míře přesnosti a nižšímu riziku falešných přiznání. Dále umožňuje lépe odhalit nesrovnalosti v příběhu subjektu, což ve většině případech bývá indikátorem lži.³⁵

Kineziologický rozhovor se zaměřuje na analýzu neverbálních projevů, jako jsou mikrovýrazy, gestikulace a další tělesné projevy. Ekman poukazuje na zjištění, že určité neverbální indikátory poskytují cenné náznaky lži, avšak spolehlivost metody je omezená interpretací pozorovatele a subjektivními faktory. Profesorové Vrij a Granhag, jakožto odborníci v oblasti detekce lži, varují před snadným zkreslením v rámci kulturních rozdílů před neverbálními

³¹ National Research Council. (2003). *The Polygraph and Lie Detection*. The National Academies Press.

³² Vrij, A. (2008). *Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities*. Wiley.

³³ Kassin, S. M., Drizin, S. A., Grisso, T., Gudjonsson, G. H., Leo, R. A., & Redlich, A. D. (2010). *Police-induced confessions: Risk factors and recommendations*. *Law and Human Behavior*, 34(1), 3-38.

³⁴ Gudjonsson, G. H. (2003). *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*. Wiley.

³⁵ Fisher, R. P., & Geiselman, R. E. (1992). *Memory-enhancing techniques for investigative interviewing: The cognitive interview*. Charles C Thomas Publisher

projevy nebo osobními charakteristikami, což omezuje jejich univerzální použitelnost.³⁶³⁷

Metoda Countermeasures OD72018

Zahrnuje techniky, které subjekty používají k manipulaci s výsledky detekčních metod. Test zahrnuje klamání známé jako okulární (ODT). ODT používá vzdálený sledovač očí k záznamu polohy pohledu a velikosti zornice, zatímco vyšetřovaný čte a odpovídá na řadu pravdivých/nepřavdivých tvrzení. Po stručném přehledu ODT je uvedeno teoretického předpokladu, na němž je test založen. Kombinací očních-motorických a behaviorálních měřítek s formulací, a prezentací vyšetřovaným testování, dochází k určitému rozhodování o spolehlivosti metody. Na základě kritérií získaných z několika laboratorních experimentů s falešnou kriminalitou a v terénních studiích, došel výzkum k rozhodnutí o křížové validaci na 83,1 % za standardních laboratorních podmínek a 86,1 % v terénní studii.

6.3 Etické otázky

Etické aspekty metod detekce lži jsou kritické pro jejich přijetí a legitimitu v právních a vyšetřovacích kontextech. Etika zahrnuje otázky týkající se práv subjektů, spravedlnosti procesu a potenciálních psychologických dopadů na zkoumané osoby.

Polygrafie je často považována za méně invazivní než některé jiné metody detekce lži, přestože zahrnuje měření fyziologických reakcí subjektu. Polygrafické testy jsou náchylné k nesprávné interpretaci a zneužití, což vede k nespravedlivým rozhodnutím. Výsledky polygrafu mohou být prezentovány jako jednoznačné důkazy o lhaní nebo pravdomluvnosti, i když fyziologické reakce nejsou výlučně spojeny se lhaním. Tento potenciál pro chybnou

³⁶ Ekman, P. (2009). *Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage*. Norton & Company.

³⁷ Vrij, A., & Granhag, P. A. (2007). *Eliciting cues to deception and truth: What matters are the questions asked*. *Journal of Applied Psychology*, 92(5), 1302-1311.

interpretaci vyvolává závažné etické otázky, zejména pokud jsou výsledky polygrafu používány jako klíčový důkaz při soudních procesech (ne v ČR) nebo bezpečnostních prověrkách.

Reidova metoda je známá svými konfrontačními a nátlakovými technikami, které směřují ke získávání přiznání. Nicméně, etické problémy spojené s touto metodou jsou značné. Kassin a Gudjonsson vyzdvihují fakt, že Reidova metoda také vede k falešným přiznáním, což je zvláště problematické u zranitelných skupin, jako jsou mladiství nebo osoby s mentálními poruchami. Použití psychologického tlaku a manipulačních technik je náchylné ke způsobení značného psychologického stresu a traumatizaci subjektů. Praxe Reidovy metody může v určitých případech vést k vážnému poškození psychického zdraví a narušení důvěry veřejnosti v právní systém. Etické otázky spojené s Reidovou metodou zahrnují nejen práva jednotlivců, ale také širší otázky spravedlnosti a integrity vyšetřovacího procesu.

Mírová metoda představuje etičtější alternativu k Reidově metodě. Fisher a Geiselman zdůrazňují, že Mírová metoda minimalizuje nátlak na subjekty, klade důraz na respektování jejich práv a důstojnosti. Podporuje především otevřenou komunikaci a spolupráci, což snižuje riziko psychologického stresu a falešných přiznání. Etické aspekty této metody jsou v souladu s lidskými právy a standardy spravedlivého zacházení, což je zvláště důležité v kontextech, kde je třeba zajistit transparentnost a důvěru ve vyšetřovací proces. Tímto způsobem podporuje nejen přesnější výsledky, ale také spravedlivější a humánnější přístup k výsledkům.

Kineziologický rozhovor se zaměřuje na analýzu neverbálních projevů, jako jsou mikrovýrazy a gestikulace. I když metoda Kineziologického rozhovoru může poskytnout cenné náznaky lhaní, její etická stránka je složitější. Vrij a Granhag apelují na fakt, že interpretace neverbálních signálů může být vysoce subjektivní a ovlivněná kulturními, individuálními rozdíly. Neodborná interpretace zmíněných signálů může být vodítkem k chybným závěrům a rozhodnutím. Etické otázky zde zahrnují riziko obvinění na základě chybné nebo zaujaté interpretace neverbálních projevů. Navíc, vyšetřovatelé

používající Kineziologický rozhovor musí být pečlivě vyškoleni, aby minimalizovali riziko chyb, zohlednili kulturní a individuální rozdíly.

Závěrem lze říci, že etické otázky spojené s metodami detekce lži jsou klíčové pro jejich použití a přijetí. Polygrafie, Reidova metoda, Mírová metoda a Kineziologický rozhovor mají své specifické výhody a nevýhody, které je třeba zohlednit. Polygrafie a Reidova metoda čelí značným etickým výzvám, zatímco Mírová metoda představuje etičtější přístup k získávání informací. Kineziologický rozhovor, i když slibný, vyžaduje pečlivou interpretaci a zohlednění kulturních, individuálních rozdílů. Správné použití určitých metod vyžaduje nejen technické dovednosti, ale také silné etické povědomí a odpovědnost.

6.4 Zranitelnost vůči protiopatřením

Protiopatření jsou techniky používané subjekty k manipulaci s výsledky detekčních metod, zejména Polygrafie. Dané techniky zahrnují kontrolu dýchání, svalové kontrakce nebo mentální techniky zaměřené na změnu fyziologických reakcí. Protiopatření mohou významně snížit přesnost polygrafu, čímž podkopávají jeho spolehlivost a důvěryhodnost.³⁸

Reidova metoda a Mírová metoda jsou méně náchylné k přímým protiopatřením, protože se více zaměřují na verbální a behaviorální analýzu, než na fyziologické reakce. Nicméně, i Reidova a Mírová metoda, mohou být ovlivněny záměrnou manipulací subjektu, například uváděním zkreslených informací nebo záměrným nepřírozeným chováním. Kineziologický rozhovor, který se spoléhá na neverbální signály, může být rovněž ovlivněn subjektivní interpretací a schopností subjektu kontrolovat své tělesné projevy.³⁹

³⁸ Honts, C. R., & Reavy, R. (2015). *The comparison question polygraph test: A review of theory and research*. Journal of Forensic Psychology Practice, 15(5), 400-430.

³⁹ Vrij, A., & Granhag, P. A. (2007). *Eliciting cues to deception and truth: What matters are the questions asked*. Journal of Applied Psychology, 92(5), 1302-1311.

6.5 Praktická aplikovatelnost

Polygrafie je široce používána v různých kontextech, včetně kriminalistiky, bezpečnostních prověrek a soukromých vyšetřováních. Její použití je však regulováno a v některých zemích je dokonce zakázáno kvůli pochybnostem o její spolehlivosti a etických otázkách⁴⁰. Reidova metoda je běžná v policejní praxi v USA a je ceněna pro svou schopnost získat přiznání, i když její etické a právní implikace jsou stále diskutovány⁴¹.

Mírová metoda je stále více přijímána v Evropě a dalších částech světa, kde je kladen důraz na respektování lidských práv a etické vyšetřovací postupy. Mírová metoda je vhodná pro dlouhodobé výsledky a případy, kde je nutné získat co nejpřesnější informace bez nátlaku⁴². Kineziologický rozhovor, i když může být velmi užitečný, vyžaduje vysokou úroveň školení a odborných znalostí pro správnou interpretaci neverbálních signálů. Zdlouhavé vzdělávání je nevýhodou v omezení potřebné praktické aplikovatelnosti v situacích, kde není k dispozici dostatečně vyškolený personál⁴³.

Každá z metod detekce lži má své specifické výhody a nevýhody. Polygrafie, přestože je technicky pokročilá a široce používaná, trpí nedostatky ve spolehlivosti a zranitelností vůči protiopatřením. Reidova metoda je účinná v získávání přiznání, ale její etické a právní aspekty jsou problematické. Mírová metoda se jeví jako nejvíce etická a spolehlivá v získávání přesných informací, zatímco Kineziologický rozhovor nabízí cenné náznaky, ale trpí subjektivními a kulturními omezeními. Metoda ODT zahrnuje techniky, které subjekty používají k manipulaci s výsledky detekčních metod a stále se ještě vyvíjí.

⁴⁰ National Research Council. (2003). *The Polygraph and Lie Detection*. The National Academies Press.

⁴¹ Inbau, F. E., Reid, J. E., Buckley, J. P., & Jayne, B. C. (2013). *Criminal Interrogation and Confessions*. Jones & Bartlett Learning.

⁴² Fisher, R. P., & Geiselman, R. E. (1992). *Memory-enhancing techniques for investigative interviewing: The cognitive interview*. Charles C Thomas Publisher.

⁴³ Vrij, A., & Granhag, P. A. (2007). *Eliciting cues to deception and truth: What matters are the questions asked*. *Journal of Applied Psychology*, 92(5), 1302-1311

Všechny metody vyžadují pečlivé zvážení kontextu a odborné znalosti pro správnou interpretaci výsledků.

6.6 Shrnutí - diskuse

Během zkoumání problematiky lhaní a podvádění jsem dospěla k závěru, že není zcela jednoznačné určit hranice mezi pravdou a lží. V případě, kdy rozdělíme zkoumaný fenomén pouze mezi dvě kategorie, kterými jsou pravda nebo lež, pak zjistíme, že celé lidstvo lže a lže, dnes a denně. Psychologie však nabízí mnohem širší pohled – flexibilnější a méně tvrdý. Nabízí mnohá spektra ke zkoumání a bádání v oblasti chování, interakcí lidí. Při zpracovávání mé práce jsem prošla mnohé zdroje, ať už v knižním vydání, internetových odkazech, či rozhovorů v oblasti psychologického prostředí a velmi mne zaujal názor pana docenta doktora Marka Preisse, jakožto psychologa a výzkumníka v oboru, který o tématu lhaní hovoří v DVTV, konkrétně „Brutální upřímnost je nevýhodná, někdy je lepší lhát. Obelhávat umíme i sami sebe“⁴⁴.

Souhlasím s názorem, že upřímnost a pravda je často nevýhodná a že součástí společenského tlaku je určitá míra přetvářky, která má v sobě značnou část obratnosti v potřebném směru a konkrétní situaci. V praxi je přetvářka či nepatrné předstírání, upravování pravdy a formulování kontextu ve svůj prospěch běžnou součástí našeho života, jež je nápomocna našemu úspěchu v zaměstnání či soukromém životě a není třeba ji hned nazývat lží. Míra hranice pravda vs. lež je stále otevřeným tématem, které není možné uzavřít s jednotným závěrem.

Nyní se dostávám k další zkoumané problematice související se lží a podváděním, což je spolehlivost metod detekce lži, jež je klíčová pro jejich využití v právních a vyšetřovacích kontextech. Polygrafie a Reidova metoda jsou často kritizovány za vysokou náchylnost k falešně pozitivním výsledkům a za závažné etické problémy. Polygrafie může být ovlivněna různými

⁴⁴ Preiss, Marek. "Lhání je součástí evoluční výbavy, pravda je často nevýhodná." *Aktuálně.cz*, 16. února 2020. Dostupné online.

fyziologickými a emočními faktory, což zvyšuje pravděpodobnost nepřesných či zkreslujících závěrů. Reidova metoda zase využívá psychologického tlaku a manipulačních technik, které směřují k falešným přiznáním, což je obzvláště problematické u zranitelných skupin. Mírová metoda se jeví jako nejspolehlivější díky svému zaměření na kognitivní procesy a minimalizaci nátlaku. Mírová metoda podporuje přesné vzpomínání a otevřenou komunikaci, což snižuje riziko psychologického stresu a chyb. Její etický přístup, který respektuje práva a důstojnost subjektů, ji činí přijatelnější a vhodnější pro široké využití. Kineziologický rozhovor, zaměřující se na analýzu neverbálních projevů, nabízí zajímavé možnosti, ale trpí problémy s interpretací a kulturními rozdíly. Neverbální signály mohou být vysoce subjektivní, ovlivněny individuálními a kulturními faktory, což se opět stává vodítkem k mylným závěrům. Proto je důležité, aby vyšetřovatelé byli dobře vyškoleni a aby byly při interpretaci těchto signálů zohledněny kulturní rozdíly. Metoda ODT je metodou novou, která vyžaduje stále ještě hlubší výzkum a dostupnost použití měřících přístrojů, proškoleného personálu, neboť zahrnuje techniky, které subjekty používají k manipulaci s výsledky detekčních metod. Jedná se o techniky zahrnující kontrolu očního tlaku a velikosti zornic. ODT může významně snížit přesnost metod jako Polygrafie, což podkopává jeho spolehlivost

a důvěryhodnost. ODT může také ovlivnit jiné metody detekce lži, pokud jsou subjekty dostatečně připravené na kontrolu svých reakcí a odpovědí.

V budoucnu by se výzkum měl zaměřit na zlepšení spolehlivosti a etičnosti metod k detekci lži. Integrace nových technologií a technik, které minimalizují subjektivitu a zvyšují přesnost, může přispět k vytvoření robustnějších a eticky udržitelných metod detekce lži. Klíčové je kombinovat různé přístupy a metody, aby bylo dosaženo co nejvyšší spolehlivosti a integrity v procesu detekce lži.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

MONOGRAFIE

- CANDUCI, Alexander. Největší lži v dějinách: falše, podvody, svádění viny na druhé a oficiální kamufláže, které utvářely svět. Fortuna factum. Praha: Fortuna Libri, c2011. ISBN 978-80-7321-540-8.
- CARNEGIE, Dale, CARNEGIE, Dorothy a PELL, Arthur R. (ed.). Jak získávat přátele a působit na lidi. 12. vyd. Přeložil Svatoslav GOSMAN. Praha: Dobrovský, 2012. ISBN 978-80-7306-519-5.
- Ekman, P. (2009). Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage. Norton & Company.
- FERJENČÍK, Ján. Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši. Vyd. 2. Přeložil Petr BAKALÁŘ. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-815-9.
- Fisher, R. P., & Geiselman, R. E. (1992). Memory-enhancing techniques for investigative interviewing: The cognitive interview. Charles C Thomas Publisher.
- Gudjonsson, G. H. (2003). The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook. Wiley.
- HENDL, Jan a REMR, Jiří. Metody výzkumu a evaluace. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1192-1.
- HOLLIEN, Harry. *Forensic Voice Identification*. Academic Press. USA: Academic Press, 2001. ISBN 0123526213.
- Honts, C. R., & Reavy, R. (2015). The comparison question polygraph test: A review of theory and research. *Journal of Forensic Psychology Practice*, 15(5), 400-430.
- Holt, T. (2004). The Deceivers: Allied Military Deception in the Second World War. Scribner. ISBN 978-0743250429
- Inbau, F. E., Reid, J. E., Buckley, J. P., & Jayne, B. C. (2013). Criminal Interrogation and Confessions. Jones & Bartlett Learning.
- Kassin, S. M., Drizin, S. A., Grisso, T., Gudjonsson, G. H., Leo, R. A., & Redlich, A. D. (2010). Police-induced confessions: Risk factors and recommendations. *Law and Human Behavior*, 34(1), 3-38.

- KUPCOVÁ, Monika. Ocular-Motor Methods for Detecting Deception: Effect of Countermeasures. Diplomová práce. Praha: Masarykova Univerzita, 2017.
- Lasswell, H. D. (1927). Propaganda Technique in the World War. MIT Press. ISBN 978-0262620105
- MLEZIVA, Emil. Encyklopedie lži, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-391-4.
- MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie lži*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5472-7.
- ŘEHKA, Karel. Informační válka. XXI. století. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2770-2.
- VYBÍRAL, Zbyněk. Psychologie komunikace. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-998-4.
- NATIONAL RESEARCH COUNCIL U.S. The Polygraph and Lie Detection. 1. ed. Washington, D.C.: National Academies Press, 2003, 416 s.
- National Research Council. (2003). The Polygraph and Lie Detection. The National Academies Press.
- Národní asociace certifikovaných vyšetřovatelů podvodů. (2001). Používání stresu: Techniky kinezického rozhovoru mohou odhalit pravdu. Bílý papír, 15(2), 27-29. NCJ 188590.
- Puddington, A. (2000). Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty. University Press of Kentucky. ISBN 978-0813190720
- REID, John E. *Criminal Interrogation and Confessions*. Massachusetts, USA: Jones & Bartlett Learning v Burlingtonu, 2003. ISBN 13: 978-1449691103
- Roberts, A. (1999). Countering Terrorism: No Simple Solutions. International Institute for Strategic Studies. ISBN 978-0198296407
- Rosenfeld, J. P. (2009). Detecting Concealed Information and Deception: Recent Developments. Palgrave Macmillan.

- SHEPHERD, Eric a GRIFFITHS, Andy. *Investigative Interviewing: The Conversation Management Approach*. Oxford University Press. USA, 1998. ISBN 9780192843692
- Taylor, P. M. (2003). *Munitions of the Mind: A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Era*. Manchester University Press. ISBN 978-0719067679
- Vrij, A. (2008). *Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities*. Wiley.
- Vrij, A., & Granhag, P. A. (2007). Eliciting cues to deception and truth: What matters are the questions asked. *Journal of Applied Psychology*, 92(5), 1302-1311.

WEBOVÉ STRÁNKY A ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- GREY, Richard. *Lies, Liars, and Lie Detection*. Online. FEDERAL PROBATION A JOURNAL OF CORRECTIONAL PHILOSOPHY AND PRACTICE. Lies, Liars, and Lie Detection. 2011. Dostupné z: <https://www.uscourts.gov/federal-probation-journal/2011/12/lies-liars-and-lie-detection>. [cit. 2024-05-21].
- HOLLIEN, Harry Francis. *Forensic voice identification*. Academic Press, 2002.
- E-PSYCHOLOGIE, ELEKTRONICKÝ ČASOPIS ČMPS, 2014, ROČ.8). *Doi:E-psychologie, elektronický časopis ČMPS, 2014, roč.8*). Online. 2014. [cit. 2024-02-27].
- Ministerstvo obrany České republiky. „*Psychologické operace informační války - perspektivy*.“ Armáda České republiky, <https://www.army.cz/scripts/detail.php?id=770>. [online]. [cit. 2024-02-27].
- Mynářiková, Lucie. „*Vývoj psychologického myšlení v Armádě České republiky*.“ e-psycholog.eu, <https://e-psycholog.eu/pdf/mynarikova.pdf>. [online]. [cit. 2024-02-27].
- Ministerstvo obrany České republiky. „*Když se řekne psychologické operace*.“ Armáda České republiky, <https://www.army.cz/scripts/detail.php?id=1923>. [online]. [cit. 2024-02-27].

- Nikodymová, Eva. *Detektor lži v kriminalistice*. Online. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta. 2018. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/rh73p/>. [cit. 2024-04-22].
- „Polygraf: Co dovede odhalit.“ *Abíčko.cz*, <https://www.abicko.cz/clanek/precti-si-technika/23823/polygraf-co-dovede-odhalit.html>. [online]. [cit. 2024-04-22].
- Preiss, Marek. "Lhání je součástí evoluční výbavy, pravda je často nevýhodná." *Aktuálně.cz*, 16. února 2020. Dostupné online
- Pražák, Petr. „*Civilisté v informační válce*.“ *Psychologie.cz*, 12. srpna 2014, <https://psychologie.cz/civiliste-v-informacni-valce>. [online]. [cit. 2024-02-27].
- Vojenské rozhledy. "*Zpravodajská podpora psychologických operací*." Vojenské rozhledy, 26 November 2014, www.vojenskerozhledy.cz/kategorie/znacka/psychologicke%20operace. [online]. [cit. 2024-03-03].
- YouTube. "How to Spot a Liar - How to Tell if Someone is Lying." Playlist,
- <https://www.youtube.com/playlist?list=PLiwmnspkkBMhBTFvGAiArx-T7ilKVShc9>. [online]. [cit. 2024-07-04].
- https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/21415/DPTX_2009_2_11210_ASZK10001_131248_0_85343.pdf;jsessionid=5068B9C077A0DF38417A401901026F3B?sequence=1
- <https://www.phil.muni.cz/vyzkum/resene-projekty/39846>

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

- C3W (command and control war) - válka velení, řízení a spojů
- EW (electronic war) - elektronická válka
- IW (intelligence war) – zpravodajská válka
- Psyops (psychological operations) – psychologická operace
- ODT – Ocular-Motor Deception Test

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - Vyhodnocení strukturovaného dotazníku